

**Vienankarjalaisen Uuden testamentin sanaston yhtäläisyyksiä
nykysuomen sanaston kanssa**

**Sivututkielma
Tuula Pirinen
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
2019**

Sisällys

1 JOHDANTO.....	1
2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA	3
2.1 Karjalan kieli ja sen murteet	3
2.2 Karjalan kielen nykytila.....	5
2.3 Vienankarjalaisten ja suomalaisten kielikontaktit	7
3 KIELIKONTAKTITEORIA	9
3.1 Yleistä kielikontakteista	9
3.2 Lainaaminen kontaktilähtöisenä muutoksena.....	11
3.2.1 Yleistä lainaamisesta.....	11
3.2.2 Sanojen lainaaminen	12
3.2.3 Lainasanaryhmät ja lainasanojen mukautuminen	13
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	16
4.1 Tutkimuksen aineisto.....	16
4.2 Tutkimusmenetelmä	17
5 TULOKSET	20
5.1 Suomessa ja karjalassa samaa alkuperää olevat sanat	20
5.2 Suomesta karjalaan lainatut sanat	22
5.2.1 Etymologisissa sanakirjoissa mainitut lainasanat	23
5.2.2 Karjalan kielen sanakirjassa mainitut mahdolliset lainasanat.....	25
5.2.3 Karjalan kielen sanakirjasta puuttuvat mahdolliset lainasanat	25
5.2.3.1 Sana tai sen kantasana ei esiinny etymologisissa sanakirjoissa karjalan kohdalla	26
5.2.3.2 Sanan kantasana esiintyy etymologisissa sanakirjoissa	29
5.2.4 Suomalaisten lainasanojen mukauttaminen karjalan kieleen.....	33
5.3 Suomesta otetut merkityslainat.....	34
5.3.1 Karjalan kielen sanakirjassa tunnetut merkitykset.....	34
5.3.2 Karjalan kielen sanakirjasta puuttuvat merkitykset	35
5.3.3 Mahdolliset käänöslainat	38
6 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA.....	40
6.1 Suomen kanssa yhteistä alkuperää oleva sanasto	40
6.2 Suomesta mahdollisesti lainatut sanat ja merkitykset	42
6.3 Tutkimuksen arviointia.....	46
7 LOPUKSI.....	47

LÄHTEET JA LYHENTEET	48
LIITE.....	51

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Tuula Pirinen	
Työn nimi – Title Vienankarjalaisen Uuden testamentin sanaston yhtäläisyyksiä nykysuomen sanaston kanssa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Sivututkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2019	Sivumäärä – Number of pages 51
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimuksen aiheena ovat vienankarjalan murteelle käännetyn Uuden testamentin (Uuši Šana 2011) sanaston yhtäläisyydet nykysuomen sanaston kanssa. Kun aunuksenkarjalan murteelle käännettyssä Uudessa testamentissa (Uuzi Sana 2003) on hyödynnetty runsaasti sekä karjalan erilliskehityksen aikana syntyneitä sanastoja että venäläisiä lainasanoja, vienankarjalaiseen käännökseen on niiden sijaan usein valittu sana, jolla on vastine nykysuomessa. Tämän perusteella tutkimuksen kohteena ovat vienankarjalaisessa Uudessa testamentissa (= UT) käytetyt suomen kanssa yhteistä alkuperää olevat sanat sekä mahdolliset suomalaiset lainasanat ja merkityslainat.</p> <p>Tutkimuksen aineistona on yhdeksän vienankarjalaisen UT:n kirjaa, joiden sanastoja on vertailtu aunuksenkarjalaisen UT:n sanastoon. Kun vienankarjalassa on esiintynyt sana, jolla on vastine nykysuomessa mutta jota samassa kohdassa aunuksenkarjalaisessa UT:ssa vastaa nykysuomalaisittain vieras sana, vienankarjalaisen sanan esiintyminen on tarkistettu ensiksi etymologisista sanakirjoista ja sen jälkeen Karjalan kielen sanakirjasta (= KKS). Tutkimusmetodi on asettanut analyysille kuitenkin rajoitteensa: koska kaikkia sanoja ei syystä tai toisesta välttämättä ole mainittu sanakirjoissa, analyysissä voi puhua ainoastaan mahdollisista lainasanoista ja merkityslainoista.</p> <p>Nykysuomen kanssa yhteistä alkuperää olevia sanoja aineistossa on runsaasti (173), ja ne ovat viestin kannalta keskeisiä. Varsinkin verbit ilmaisevat usein henkistä tai hengellistä toimintaa tai kokemusta. Mahdollisesti suomesta karjalaan lainattuja sanoja aineistossa on 47. Niistä 14:n lainautuminen suomesta karjalaan on mainittu etymologisissa sanakirjoissa. Uudemmit mahdollisille lainasanoille tyypillistä on ensinnäkin se, että niille näyttäisi otetun mallia suomenkielisestä UT:n käännöksestä. Useimmiten tällainen sana on johdos, jota ei vielä ole KKS:ssa (mm. <i>avuššuš, käršivällini, lempie, luotettava, palkita, rissitty, rohkistua</i>) mutta joka Vienan Karjalassa lienee ymmärretty tutun kantasanan avulla. On mahdollista, että nämä sanat on luotu erityisesti UT:n käännöstä varten, eli niitä ei murteessa ole aikaisemmin ollut käytössä. Toiseksi lainasanojen joukossa on suomessa tyyliltään arkisina pidettyjä sanoja (mm. <i>juštih, hokšata, homma, meininki, sorti, tykätä</i>), jotka ovat lukijoille todennäköisesti olleet jo tuttuja suomalaisvierailijoiden puheesta. Vienankarjalan kirjakieli näyttää siis saaneen vaikutteita nykypuhe-suomesta, mihin vaikuttanee ainakin osin Suomeen ja suomalaisuuteen liitetty prestiisi. Aineistosta löytyneet merkityslainat (mm. <i>kaštuo, henkivalta, pyhitteä, šovittua</i>) näyttävät puolestaan liittyvän pääasiassa kristilliseen kielenkäyttöön, ja niiden joukossa on myös muutama käännöslaina (mm. <i>kirjakiärö, šurmanisku, uhrileipä, valtaissuin, villipeto</i>). Käännöstyötä näyttää yleisesti ohjanneen ajatus äidinkielen merkityksestä hengellisten ilmiöiden ymmärtämisessä ja kokemisessa, ja periaatteen käytännön toteuttaminen on samalla ollut uhanalaisen kielen aktiivista elvytystyötä.</p>	
Asiasanat – Keywords vienankarjala, aunuksenkarjala, raamatunkäännöstyö, lainasana, merkityslaina	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

1 JOHDANTO

Tutkimukseni aiheena ovat vienankarjalan murteelle käännettyssä Uudessa testamentissa (*Uuši Šana* 2011) esiintyvät suomen kielen kanssa yhteistä alkuperää olevat sanat sekä suomalaiset lainasanat ja merkityslainat. Kahdeksan vuotta aikaisemmin aunuksenkarjalan murteelle käännetyn Uuden testamentin (*Uuzi Sana* 2003) sanasto näyttää toimineen mallina vienankarjalaiselle käännökselle vain osittain: kun aunuksenkarjalaisessa tekstissä on hyödynnetty runsaasti sekä karjalan erilliskehityksen aikana syntynyttä sanastoa että venäläisiä lainasanoja, vienankarjalaiseen tekstiin on niiden sijaan usein valittu sana, jolla on vastine nykysuomessa. Tutkimuskysymykseni liittyvätkin vienankarjalaisen Uuden testamentin käännöksen sanavalintoihin niissä tapauksissa, kun vastaava aunuksenkarjalainen sana tai ilmaus on nykysuomalaisittain vieras, ja ne ovat seuraavat:

1. Millaisia suomen kanssa yhteistä alkuperää olevia ja edelleen nykysuomessa käytössä olevia sanoja käännöksessä on käytetty?
2. Millaista mahdollisesti suomesta lainattua sanastoa käännöksessä on käytetty?
3. Millaisia suomesta otettuja merkityslainoja käännöksessä on käytetty?

Vienankarjalaa ja aunuksenkarjalaa voidaan pitää saman kielen eri murteina (ks. esim. Kotus 2018; Sarhimaa 2017: 48), mikä käsitys on myös oman tutkimukseni taustalla. Kun käännöstyön kohteena on ollut edelleen maailman käännettyin kirja ja sen käännöstyöllä poikkeuksetta myös yhteiskunnallinen ulottuvuutensa (Piplia 2018a), olisi saattanut olettaa, että käännösten laatijat olisivat tehneet (enemmän) yhteistyötä yhteisten ratkaisujen löytämiseksi. Toisaalta molemmille murteille on 1990-luvulta alkaen tietoisesti kehitetty omaa kirjakieltä, mihin laajaan projektiin oppikirjojen, kielioppien ja sanakirjojen laadinnan lisäksi liittyi alusta alkaen myös raamatunkäännöstyö¹ (Virtaranta 1995b: 354–355). Tämä puolestaan on ymmärrettävissä myös siitä näkökulmasta, että raamatunkäännöstyön ohjaava periaate kaikkialla maailmassa on se, että ihmiset voivat lukea Raamattua omalla kielellään, koska ”oma kieli pystyy välittämään tunteet ja parhaan ymmärryksen” (Piplia 2018a). Sekä raamatunkäännöstyö että kirjakieli-

¹ Raamatun kirjojen ensimmäinen käännös, Markuksen evankeliumi, ilmestyi aunuksenkarjalaksi vuonna 1993 ja vienankarjalaksi vuonna 1996.

keskustelu ovat kuitenkin edelleen kesken, ja toivonkin tutkimustyöni antavan viitteitä siitä, mihin suuntaan vienankarjalan murretta on laajassa käännöshankkeessa kehitetty.

Karjalan kielen murteista lähimpänä suomea ja erityisesti sen itämurteita on juuri vienankarjala (Sarhimaa 2017: 38). Koska kommunikointi ei ole tuottanut vaikeuksia, kontaktit vienankarjalaisten ja suomalaisten kesken ovat kautta historian olleet kiinteät. Siitä huolimatta tutkimusta suomen ja vienankarjalan välisestä kielikontaktista on erittäin vähän²; oman tutkimukseni pohjaksi käytettävänä on ainoastaan Niina Kunnaksen väitöskirja (2007) suomen kielen vaikutuksesta vienalaismurteen äännerakenteen variaatioon ja muuttumiseen. Toisaalta juuri sen tulosten pohjalta voin lähteä liikkeelle omassa tutkimuksessani: Kunnaksen (2007: 99, 304) tulosten mukaan suomen yleiskieli on ollut merkittävä mallin antaja vienalaisten omaksuessa fonologisia lainoja, ja fonologisessa lainaamisessa kyse on lainattavien sanojen ääntämistavan lainaamisesta. Oletukseni onkin, että Uuden testamentin kääntämisessä tarvittava sanasto on ollut ainakin pääosin jo valmiiksi lainattuna ja käytössä vienankarjalassa siinä vaiheessa, kun käännöstyötä on tehty. Tätä puoltaa myös se, että Raamatun kääntämisessä merkittävä vaihe on käännöksen testaaminen ja palautteen kerääminen kohdekieltä puhuvilta kristityiltä. He kertovat, ymmärtävätkö he lukemansa tai kuulemansa ja miten he sen ymmärtävät, ja palautteen perusteella monet käännösratkaisut joutuvat vielä uudelleen punnittaviksi (Piplia 2018b; Laakso 1998: 12). Siten on selvää, että teksti ei voi sisältää vastaanottajille täysin uusia ja vieraita sanoja. Hengellisten käsitteiden kääntäminen on joka tapauksessa erittäin haasteellista (Laakso 1998: 12–13), vaikka karjalan kielen kohdalla tilannetta helpottaakin jossain määrin se, että kansa on ollut kristittyä jo 1200-luvulta alkaen (Pesonen 1991: 6).

Karjalan kieli on sekä Venäjällä että Suomessa vakavasti ja kriittisesti uhanalainen (Karjalainen, Puura, Grünthal & Kovaleva 2013; Sarhimaa 2017). Koska jokainen kieli on ihmis-kunnalle korvaamaton luovuuden ja ajattelun potentiaali ja jokaisen kielen kuolema menetys, myös karjalan kieli eri murteineen ansaitsee tulla nähdyksi, kuulluksi, arvostetuksi ja elvytettyksi. Vähemmistökielten elvytyksessä ja selviytymisessä myös tutkimuksella on kiistaton roolinsa: mitä enemmän kieltä on tutkittu, sitä paremmat edellytykset sillä on selviytyä (Kunnaksen 2007: 27 mukaan Sarhimaa 2000). Myös tämä tutkimus olkoon kannanotto uhanalaisen lähisukukielen puolesta.

² Selvästi enemmän on tutkittu aunuksenkarjalan ja venäjän kontaktia tai ylipäätään karjalan ja venäjän kontaktia (esim. Pyöli 1996; Sarhimaa 1990; 1999; 2000).

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1 Karjalan kieli ja sen murteet

Karjalan kieli kuuluu itämerensuomalaisiin kieliin. Sen lähisukukieliä ovat suomi (nykyisin arviolta 5 300 000 puhujaa), viro (1 000 000), vepsä (3500), lyydi (300), inkeroinen (70), vatja (5) ja liivi (sammunut v. 2013) (M. A. Castrénin seura 2018). Itämerensuomalaisten kielten keskinäinen sukulaisuus on osoitettu ensisijaisesti äännehistoriallisen tutkimuksen avulla, minkä lisäksi kriteereinä käytetään myös sanojen merkitystä ja levikkiä. Itämerensuomalaisten kielten äänteellinen pohja on yhteinen, muoto-opin erot eivät ole suuria, ja perussanasto on suureksi osaksi sama tai samaa juurta. Kielissä on myös yhteisiä johdoksia ja lainasanoja, jotka ovat harvinaisia etäsukukielissä. Suomen kielessä on noin 3000 sanaa, joille löytyy vastine itämerensuomalaisista kielistä mutta ei yhdestäkään etäsukukielestä; karjalan kielen kanssa yhteisiä sanoja on eniten, noin 2700/2950. (Häkkinen 2006: 216–217.)

Karjalan kielen murteet jaetaan kahteen pääryhmään: varsinaiskarjalaan ja aunuksenkarjalaan eli livviin. Varsinaiskarjala muodostuu vienankarjalasta (eli pohjoiskarjalasta) ja eteläkarjalasta, johon kuuluvat myös tverinkarjalaismurteet. Venäjällä käytetään edelleen vanhaa luokitusta, jossa kolmanneksi pääryhmäksi luetaan lyydiläismurteet, mutta muualla lyydiä pidetään omana kielenään. Myös varsinaiskarjalaa ja aunuksenkarjalaa on mahdollista pitää eri kielinä, ja niille onkin luotu omat kirjakielensä. (Karjalainen ym. 2013: 4; Kotus 2018.) Jo 1990-luvulla nähtiin kuitenkin tarve yhteisen karjalan kirjakielen luomiselle, koska kahden (tai kolmen) kirjakielimuodon olemassaolon ajateltiin hajottavan karjalaisia ja estävän kielen kehitystä (Virtaranta 1995b: 355–356). Näin ajattelen itsekin, ja samoille linjoille asettuu myös Sarhimaa (2017: 48), joka odottaa, että edelleen käynnissä oleva kirjakielikeskustelu saa *Vertaileva karjalan kielioppi* -tutkimushankkeesta (2015–2018) pohjakseen uutta analysoitua tietoa.

Karjalan eri murteiden puhujien asuinalueet Venäjällä on esitetty Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivulta (2018) löytyvässä kartassa (ks. liite). Myös Suomessa näitä murteita on puhuttu ja puhutaan edelleen. Vienankarjalaa on vanhastaan puhuttu Suomussalmella ja Kuhmossa muutamassa kylässä, ja sen toivat mukanaan myös tuhannet Vienan pakolaiset 1920-luvulla. 1940-luvun rajakarjalaiset evakot puolestaan puhuivat eteläkarjalaa ja aunuksenkarjalaa. Tietoa heidän jälkipolviensa nykyisistä asuinsijoista ei toistaiseksi ole koottu. (Virtaranta 1995a: 20; Sarhimaa 2017: 18, 23.)

Karjalan kielen murteiden erot näkyvät selkeimmin ääntämisessä ja sanastossa. Taulukoon 1 olen koonnut karjalan murteista niitä äänteellisiä ominaispiirteitä, jotka näkyvät myös tutkimusosioni esimerkkisanastossa.

Taulukko 1. Karjalan murteiden äänteellisiä ominaispiirteitä (Särkkä 1988; Sarhimaa 2017: 42–45).

VIENANKARJALA	ETELÄKARJALA	AUNUKSENKARJALA
vanha ja yleinen äänne on liudentunut affrikaatta čč: č (tai ttš: tš) (<i>kuččuo: kučun</i>)		
konsonanttien <i>l, n, t</i> ja <i>s</i> liudentuminen: <i>pal'l'aš</i> 'paljas', <i>n'apa</i> , <i>ket't'u</i> , 'ketju', <i>as's'a</i> 'asia'		
<i>k, p, t, s</i> säilyneet (<i>poika, isä</i>)	<i>k, p, t, s > g, b, d, z</i> (<i>poiga, poigu; izä</i>) (ei sanan alussa)	
<i>s > š</i> (ei <i>i:n</i> jäljessä!), ei <i>z:aa!</i>	<i>s, z > š, ž</i> (ei <i>i:n</i> jäljessä)	<i>s, z > š, ž</i> (<i>i:n</i> jäljessä) (<i>jalgoa kiškou kivištäy</i>)
<i>-h-</i> säilynyt kaikissa asemissa (<i>nälgähine, huoneh, perehtä, venehen, padah</i> 'pataan', <i>pezih</i> 'peseytyi', <i>soatih</i> 'saatiin', <i>poigah</i> 'poikansa')		
sananloppuinen <i>-n</i> kadonnut useimmissa muotoryhmissä: <i>naine, tuline, meččäh</i> 'metsään', <i>lähettih</i> 'lähdettiin', <i>tulgah</i> 'tulkoon' (<i>-n ei</i> kadonnut yks. 1. pers. eikä gen. ja akk.)		
tavunloppuiset klusiilit säilyneet (<i>kakla, kagla, kaglu</i> 'kaula'; <i>putro, pudro, pudru</i> 'puuro')		
sananalkuiset konsonanttiyhtymät laina- ja deskriptiivisanoissa (<i>kniika, kniiga, kniigu</i>)		
toisen tavun <i>-a-</i> ja <i>-ä-</i> säilyneet (<i>akka; isäntä, izändä</i>)	toisen tavun <i>-a- > -u-</i> ja <i>-ä- > -y-</i> (<i>akku; izändy</i>)	
<i>-aa-</i> ja <i>-ää-</i> <i>> -oa-</i> , <i>-eä-</i> <i>> -ua-</i> , <i>-iä-</i> (<i>moa, mua; peä, piä</i>)	<i>-aa-</i> ja <i>-ää-</i> säilyneet ensi tavussa (<i>maa, pää, haabu</i>)	
<i>-ea-</i> ja <i>-eä-</i> <i>> -ie-</i> (<i>korkie, korgie</i> 'korkea')	<i>-ea-</i> ja <i>-eä-</i> <i>> -ei-</i> (<i>korgei</i>)	

Jo äänneitä koskeva tarkastelu osoittaa, että aunuksenkarjala poikkeaa varsinaiskarjalasta enemmän kuin vianalais- ja eteläkarjalaismurteet toisistaan. Aunuksenkarjala pohjautuu vahvasti vepsään ja on myös kautta vuosisatojen saanut runsaasti venäläisvaikutteita. Vienankarjala taas on sijaintinsa ja kontaktinsa vuoksi saanut enemmän vaikutteita suomen kielestä, mikä on nähtävissä erityisesti vienan ja suomen äänteellisessä samankaltaisuudessa, mutta myös venäläisten lainasanojen vähyydessä verrattuna muihin karjalan murteisiin. Kun sitten karjalan kielen rakenteeseen kuuluvat esimerkiksi adessiivin ja allatiivin yhteen lankeaminen (aunuksenkarjalassa myös inessiivin ja illatiivin) (*Piiplia on kiännetty 469 kielellä*), passiivin käyttö monikon 3. persoonan funktiossa (*Karjalašša paissah karjalua; Hyö paissah karjalua*) sekä aktiivin 1. partisiipin tunnus *-ja, -jä* (*tulijalla nätalilla* 'tulevalla viikolla'), saadaan lisävahvistusta toisaalta suomen ja karjalan kielten erillisyydelle, mutta myös varsinaiskarjalan ja aunuksenkarjalan eroille. (Sarhimaa 2017: 42–45.)

2.2 Karjalan kielen nykytila

Tarton rauhansopimus vuonna 1920 jakoi karjalaiset kahden erilaisen valtion ja yhteiskunnan kansalaisiksi. 1920- ja 1930-luvuilla karjalan kielen asema molemmin puolin rajaa oli kuitenkin hyvin samanlainen: karjalaa pidettiin yhtenä suomen murteista, eikä sille annettu koulukielen asemaa (Virtaranta 1995b: 347; Sarhimaa 2017: 95, 103). Talvisodan jälkeen suomen kieli oli Neuvosto-Karjalassa toinen virallinen kieli venäjän rinnalla vuoteen 1956, jolloin alkoi koko maan väestön venäläistäminen (Stepanov 1995: 269). Sodanjälkeisessä Suomessa Raja-Karjalan kaikki asukkaat sekä Vienasta vapaaehtoisesti lähteneet – yhteensä n. 50 000–60 000 karjalankielistä – asutettiin Pohjois-Karjalaan, Pohjois-Savoon ja Kainuuseen, mutta suuri osa heistä hajaantui hyvin pian kaupunkeihin eri puolille Suomea. Vanhat puheyhteisöt hajosivat, karjalan kielen käyttö vaiennettiin syrjinnällä, ja karjalankielisten suomen kieli alkoi vahvistua monipuolistuneissa ammatti- ja koulutusmahdollisuuksissa. (Sarhimaa 2017: 21, 115, 142.)

Avoimuuden aikakausi Neuvostoliitossa mahdollisti karjalan kielen nousun 1980-luvun lopulta alkaen: aloitettiin itämerensuomalaisten kielten yliopisto-opetus, tutkimus ja opettajan-koulutus, alettiin opettaa karjalaa kouluissa ja päiväkodeissa sekä laatia oppikirjoja, kielioppeja ja sanakirjoja, ja alettiin julkaista lehtiä ja lähettää radio- ja televisio-ohjelmia. (Virtaranta 1995b: 352–355.) Kova takaisku oli se, että karjala ei tasavallan perustuslaissa (1994) päässyt viralliseksi kieleksi venäjän rinnalle. Karjala onkin Venäjällä nykyisin ainoa tasavalta, jossa nimikkokansan äidinkieli ei ole sen (yhtenä) virallisena kielenä. Karjalan tasavallan perustuslaki tunnustaa kyllä oikeuden oppia karjalan kieltä ja käyttää sitä jopa opetuskielenä, mutta laki ei määrää, missä kieltä tulisi käyttää, vaan ainoastaan toteaa, missä sitä on mahdollista käyttää. Erillinen laki kielten tukemisesta (2004) ja sen toteuttamiseksi laadittu tukiohjelma (2005) ovat tarjonneet rahoitusta karjalan käytön edistämiseksi yhteiskunnan eri osa-alueilla, mutta karjalaiset itse ovat sitä mieltä, että riittävää taloudellista tukea lain toteutumiseksi ole saatu. (Karjalainen ym. 2013: 15, 58–59, 156–161.)

Vuoden 2010 väestönlaskennassa Karjalan tasavallassa ja Tverin alueella karjalan kieltä ilmoitti osaavansa 25 605 henkilöä, kun luku vielä vuonna 2002 oli noin 53 000. ELDIA-raportissa³ kielitaidon katoamisen syynä pidetään neuvostokaudelta peräisin olevaa intensiivistä assimilaatiopolitiikkaa, jonka vaikutuksesta varsinkin nuorison keskuudessa venäjän kielestä on tullut normi kaikilla elämänalueilla. Myös koulutuksen kieli on yleisesti venäjä, ja periaatteessa

³ ELDIA = European Language Diversity for All -projekti toteutettiin vuosina 2010–2013 Euroopan unionin rahoituksella, ja sen kohteina oli 12 suomalais-ugrilaista kielivähemmistöä kahdeksassa eri maassa. ”Tavoitteena oli ymmärtää, arvioida uudelleen ja edistää yksilön ja yhteiskunnan monikielisyyttä”. (Sarhimaa 2017: 11.)

positiivisista asenteista huolimatta karjalaa ei pidetä modernina tai kehityskelpoisena kielenä perinteisen puheyhteisön ulkopuolella. Karjalaa käyttävät pääasiassa vanhat ihmiset keskenään omassa elinpiirissään maaseudulla. (Karjalainen ym. 2013: 58–59, 190.)

Erityisesti sivistyneistön toive karjalan elvyttämisestä on kuitenkin osittain toteutunut: karjalaa on alettu jonkin verran käyttää opetuskielenä päiväkodeissa, kouluissa, ammatillisessa ja korkeakoulutuksessa sekä kielikursseilla, maaseudulla on avattu kulttuurikeskuksia, ja karjalaa on jonkin verran käytetty myös tiedotuksessa sekä kulttuurin ja tieteen eri osa-alueilla. Karjalankielinen koulutuspolku ei kuitenkaan muodosta ehyttä jatkumoa, eikä opetuksen tasolla ja metodeilla voi saavuttaa toimivaa kielitaitoa. Työelämässä ja sähköisen median käytössä karjalankieliset ovat hyväksyneet venäjän ylivallan. ELDIA-raportin johtopäätösten mukaan Karjalan tasavallan olemassaolo ja edes kohtuullinen valtionavustus kielen elvyttämiseksi ovat kuitenkin ehkäisseet vieläkin pahempaa karjalan kielen katoamista ja etnistä assimilaatiota, jotka ovat nähtävissä vaikkapa Tverin alueella. (Karjalainen ym. 2013: 58–59, 190.)

Suomessa karjalan kielen asema on periaatteessa hyvinkin samanlainen kuin Venäjällä: kieli ei siirry vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille, ja vaikka paperilla kielen asema tunnustetaan, se ei juurikaan toteudu taloudellisena tukena. Sarhimaan mukaan Suomen karjalankielinen yhteisö tai vähemmistö koostuu noin 30 000 suomenkarjalaisesta, jotka ”joko itse puhuvat tai ymmärtävät karjalan kieltä tai joiden suvuissa sitä on puhuttu aiemmin ja joille karjalankielinen tausta on merkityksellinen osa identiteettiä”. Heistä noin 20 000 puhuu tai ymmärtää karjalaa ainakin jonkin verran, noin 11 000 osaa sitä hyvin tai erittäin hyvin, ja noin 5000 puhuu sitä päivittäin. (Sarhimaa 2017: 111–115.) ELDIA-projektin tulokset Suomessa osoittavat, että karjalan kieli on kielitaitoedellytysten ja kielituotteiden osalta vakavasti ja kriittisesti uhanalainen, puhujien motivaation ja yhteiskunnan tuen suhteen akuutisti uhanalainen. Karjalaa melko hyvin tai jonkin verran osaavia on kuitenkin sen verran, että heidän aktivoituessaan kielen voimaantuminen on mahdollista. (Sarhimaa 2017: 136–142.)

Suomessa karjalan kielen elvyttäminen alkoi myöhemmin kuin Venäjällä: Vuonna 2009 Joensuuhun perustettiin karjalan kielen professuuri ja karjala lisättiin asetusmuutoksella (A 68/2009) niiden kielten listalle, joista Suomi kolmen vuoden välein raportoi Euroopan neuvostolle *Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan* (1994) mukaisesti. Karjalan on myös voinut vuodesta 2011 alkaen merkitä väestökisteriin äidinkieleksi, se otettiin valtioneuvoston kielikertomuksen pariin vuonna 2010, ja vuonna 2012 Pohjois-Karjalan maakuntaliitto ja Karjalan Kielen Seura perustivat Karjalaisten kotiseutualueen. Karjalan Kielen Seura kantaa päävastuun myös opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa vuonna 2017 käynnistetyn elvytysohjelman suunnittelusta, käytännön valmisteluista ja toteutuksesta.

Karjalan kielen voimaannuttamiseksi Sarhimaa peräänkuuluttaa kuitenkin erityisesti sitä, että karjalan kieli mainitaan nimeltä myös perustuslaissa ja että muiden kotoperäisten kielten tapaan se saa oman kielilakinsa. (Sarhimaa 2017: 209–257.)

2.3 Vienankarjalaisten ja suomalaisten kielikontaktit

Kontaktit vienankarjalaisten ja suomalaisten kesken ovat kautta historian olleet kiinteät ja vilkkaat. Vuosisatojen ajan kanssakäyminen liittyi erityisesti vienankarjalaisten Suomessa harjoittamaan laukkukauppaan sekä henkilökohtaisiin ystävyysuhteisiin erityisesti rajan tuntumassa. Laukkukaupasta tuli vienankarjalaisille pääelinkeino, koska maatalouden harjoittamiseen olosuhteet kotikonnuilla olivat erittäin heikot (Naakka-Korhonen 1988: 65–66).

1800-luvulla kansallisen heräämisen innoittamat suomalaiset runonkerääjät ja taiteilijat puolestaan matkasivat etsimään aitoa ja alkuperäistä suomalaisuutta Vienan Karjalasta (Piela 2008: 36), jossa innokasta kenttätyötä tekivät myös suomensukuisten kansojen asuinsijojen, kielten ja kulttuurien tutkijat. Neuvostoliiton ajaksi raja sulkeutui kuitenkin niin tiukasti, että työskentely oli mahdollista vain muutamille harvoille, kielentutkijoista ennen muita Pertti ja Helmi Virtarannalle. (Sarhimaa 1995: 192.)

1900-luvulla suomen kieli kuitenkin vaikutti Vienan Karjalan hallinnossa ja koululaitoksessa toisena virallisena kielenä venäjän rinnalla ensin 1920-luvulta vuoteen 1937, sitten talvisodan loppumisesta vuoteen 1956. Karjalan kirjakielen kehittämistä ei murteiden paljouden vuoksi pidetty mahdollisena, eikä sen näin ollen katsottu kelpaavan ”kansallisen kehityksen korkeammalle tasolle”. Suomen kieli vaikutti Karjalassa myös suomalaismiehityksen aikaan vuosina 1941–1944, jolloin monet karjalaiset oppivat muun muassa latinalaiset aakkoset. Vuonna 1956 alkaneen koko väestön venäläistämisen myötä myös suomen kieli sai väistyä venäjän tieltä: koulut muutettiin venäjänkielisiksi, suomenkieliset lehdet lakkautettiin ja yliopiston suomalais-ugrilainen osasto (perustettu vuonna 1947) suljettiin. (Stepanov 1995: 268–269; Virtaranta 1995b: 347, 350–351; Laakso 2013b: 24.) Sen jälkeen suomea on Vienan Karjalassa voinut kuulla etenkin radion ja television välityksellä (Kunnas 2007: 61).

Vaikka kontaktit suomalaisten ja karjalaisten välillä katkesivat Neuvostoliiton ajaksi lähes täysin, ne alkoivat uuden avoimuuden myötä nopeasti elpyä 1990-luvulla. Tällä hetkellä suomalaisturismi on yksi vienalaiskylien pääelinkeinoista, mutta yhteistyötä tehdään myös vienalaiskylien ja niiden infrastruktuurin kehittämisessä, rakennus- ja restaurointiprojekteissa,

kulttuurihankkeissa ja ystävyysseurakuntatoiminnassa. Myös henkilökohtaiset sukulais- ja ystävyys-suhteet ovat päässeet vahvistumaan. (Kunnas 2007: 60; Alexeeva 2016:1; Jakushova 2018: 14–15.)

Merkittävä kontakti on myös ruotsalais-suomalaisen Raamatunkäännösintituutin ja karjalaisten kirkkojen, kristittyjen ja kieliaktivistien yhteistyö Raamatun kirjojen kääntämiseksi karjalaksi. Tukholmassa toimiva Institutet för Bibelöversättning, jonka tavoitteena on kääntää ja julkaista Raamattua ja sen osia slaavilaisissa maissa asuville ei-slaavilaisille kansoille, perusti vuonna 1983 Helsingin osaston koordinoimaan hankkeita suomensukuisille kielille. Kartoitustyö niiden osalta oli osoittanut, ettei ennen Venäjän vallankumousta julkaistujen evankeliumien kieltä enää ymmärretty. Alueilta myös tuli jatkuvasti viestejä siitä, että Raamatun käännöksiä tarvittiin ja kaivattiin, ja tarpeen olivat nähneet myös Neuvostoliitossa matkustelleet suomalaiset kristityt. Työ eteni sitä mukaa kun kääntäjiksi ja käännöstarkistajiksi sopivia henkilöitä löytyi, mutta vasta 1990-luvulla voitiin aloittaa säännöllinen kääntäjäkoulutus, laajentaa työryhmiä ja ennen kaikkea testata käännöksiä kohdealueilla. Käännöksen laadun arvioi viime kädessä kansa, jota varten käännöstä laaditaan, sekä kohdekieltä puhuvat kristityt. (Laakso 1998: 8, 11–12; 2013a: 17.) Karjalassa tekstien tarkistusvaiheessa parhaita informanteja ovat olleet ikäihmiset ja lapset. Edelliset olivat oppineet latinalaiset aakkoset 1930-luvulla tai suomalaismiehityksen aikana, jälkimmäiset kouluissa, joissa 1990-luvulla alettiin opettaa karjalaa. Toisaalta ”nekin, joille oman kielen lukeminen oli ongelmallista, näyttivät sitäkin halukkaammin kuuntelevan, kun toiset lukivat”. (Laakso 2013b: 24.)

3 KIELIKONTAKTITEORIA

3.1 Yleistä kielikontakteista

Kielikontaktilla tarkoitetaan vaikutusta kahden tai useamman erillisen kielen välillä (Tieteen termipankki 2018). Winfordin (2003: 2) mukaan eri kieliä puhuvien ihmisten kontakteissa on aina pyrkimys ohittaa kommunikaation esteet etsimällä kompromisseja ja turvautumalla käytössä olevien kielten eri elementtien eriasteiseen sekoittamiseen. Ihmiset myös mukauttavat puheensa keskustelukumppanin puheen mukaan pyrkiessään toisaalta rakentavaan vuorovaikutukseen, toisaalta puheen vastaanottajan hyväksynnän saavuttamiseen (Kunnas 2007: 100).

Kontaktilingvistiikan uranuurtajan Uriel Weinreichin (1953) mukaan kielikontaktit alkavat ja toteutuvat ennen kaikkea yksilötasolla, jolloin merkittäväksi muodostuu yksilöiden kaksi- tai monikielisyys. Koska ihminen on kuitenkin myös sosiaalinen olento, ryhmän yhteenkuuluvuus ja samalla ero muihin ryhmiin tehdään nimenomaan kielen avulla (kielen sosiaalinen funktio) (Börestam ja Huss 2001: 7). Winford (2003: 26) pitääkin analyysin keskeisenä yksikkönä puheyhteisöä. Puheyhteisöjen olemus vaihtelee homogeenisista yksikielisten yksilöiden yhteisöistä erittäin heterogeenisiin monikielisten yksilöiden yhteisöihin, ja niiden välimaastoon jää laaja kirjo kaksi- tai monikielisiä yhteisöjä, joiden valtakieli–vähemmistökieliasetelmassa mahdollisia ovat muun muassa vähemmistön eristäytyminen (tai kaksikielisyys), valtakielen painostus vähemmistöä kohtaan, kielten kilpailutilanne tai tasa-arvoinen kaksikielisyys. (Winford 2003: 26–27.) Kunnas (2007: 22–23) puolestaan ottaa vienankarjalaa koskevassa tutkimuksessaan huomioon myös idiolektit ja esittää Sarhimaan (1999: 316) ja Dorianin (1994: 633) tutkimuksiin viitaten, että varsinkin uhanalaisissa puheyhteisöissä kontaktilähtöiset muutokset⁴ ovat enemmän sidoksissa yksittäisen puhujan persoonaan kuin koko yhteisöön. Kielenpuhujien välillä on suuria eroja siinä, miten muutokset heidän kieleensä tarttuvat ja miten ne heidän kauttaan leviävät, eikä hajoava kieliyhteisö enää kykene kontrolloimaan yksilöiden puhetta eikä näin ollen myöskään karsimaan uudennoksia (Kunnas 2007: 84).

Kontaktilingvistiikan tutkimuskohteena ovat ne jäljet, joita kielikontaktit jättävät kieliysteemeihin, mutta myös se, kuinka puhujat kielikontakteissa hyödyntävät hallitsemiaan

⁴ Kunnas (2007: 22) kertoo käyttävänsä kontaktilähtöisistä muutoksista termiä *transfer* ja Winford (2003: 12) termejä *contact-induced change* ja *cross-linguistic influence*. Aikaisempaan, mm. Weinreichin käyttämään termiin *interferenssi* liitetään nykyisin jossain määrin negatiivinen merkitysvivahde normeista poikkeamisesta.

kahden tai useamman kielen resursseja ja mitkä universaalit tekijät (mm. aivotoiminta) ja sosiaaliset tekijät resurssien hyödyntämiseen vaikuttavat (Börestam ja Huss 2001: 8, 66–67). Kun tutkitaan niitä tekijöitä, jotka kielikontaktitilanteessa saavat yksilöt muuttamaan kieltään tavalla tai toisella, huomioon on siis otettava paitsi lingvistiset myös sosiokulttuuriset tekijät (mts. 7; Winford 2003: 10). Winfordin (2003: 25) mukaan sosiaalisten tekijöiden vaikutus kontaktitilanteessa on niin suuri, että ne voivat syrjäyttää jopa kielen rakenteessa olevat muutoksen esteet, eli periaatteessa mikä tahansa kielellinen ilmiö voi siirtyä kielestä toiseen, jos olosuhteet ovat oikeat.

Kielikontaktissa vaikuttavia sosiaalisia tekijöitä ovat muun muassa kontaktissa olevien kieliyhteisöjen koot, poliittiset suhteet historian aikana sekä nykyiset valta- ja arvostussuhteet. Merkittäviä ovat myös kontaktin synty, kesto ja intensiteetti. (Winford 2003: 2, 25; Kunnas 2007: 23.) Kieliyhteisön koko näyttää vaikuttavan kielikontaktitilanteessa yleisesti siten, että pienemmät ryhmät omaksuvat helpommin vaikutteita suurilta ryhmiltä kuin suuret pieniltä, ja mitä intensiivisempi kontakti on, sen suurempi on lähdekieltä puhuvien kulttuurin vaikutus vastaanottajakielen puhujiin. Molemmista tapauksista hyvä esimerkki on venäjän ja karjalan erittäin intensiivinen kielikontakti. (Kunnas 2007: 98 ja siinä mainitut lähteet.)

Sosiaalisten tekijöiden lisäksi kielellisiä valintoja sekä yksilö- että yhteisötasolla ohjaavat myös psykolingvistiset tekijät: kieliasteet, motivaatio tietyn kielen käyttöön sekä etninen lojaalius (Winford 2003: 2, 25; Kunnas 2007: 86–87, 101). Asenteiden vaikutus yksilön kielelliseen käyttäytymiseen on todennäköisesti jopa suurempi kuin kontaktin intensiteetin vaikutus (Kunnaksen 2007: 122 mukaan Andersen 1988). Kielenpuhujan lojaalius tai solidaarisuus omaa kieli- tai murreyhteisöä kohtaan vaikuttaa siihen, missä määrin hän käyttää omalle yhteisölleen ominaisia kielenpiirteitä tai vastaavasti omaksuu innovaatioita toisesta kielestä. Kontakti- lähtöiset muutokset motivoituvat usein myös ns. prestiisin siirrosta: puhuja arvostaa tiettyjä henkilöitä heidän aineellisten tai fyysisten ominaisuuksiensa tai omistustensa perusteella, ja imitoimalla heidän puhettaan hän ajattelee saavuttavansa ainakin jotain siitä, mitä prestiisiryhmä hänen silmissään edustaa (Kunnas 2007: 86–87 ja siinä mainitut lähteet). Kunnaksen oman tutkimuksen perusteella Suomella ja suomalaisuudella on Vienan Karjalassa selvästi prestiisiä tiettyjen informanttien silmissä, joten he myös suosivat puheessaan suomenmukaisia variantteja muita enemmän. Kun suomi on vienankarjalaiselle omaa äidinkieltä vetovoimaisempi prestii- sikieli, (fonologiset) lainat suomen kielestä ovat odotuksenmukaisia. (Kunnas 2007: 5, 162, 164, 289, 303.)

Kielikontaktien vaikutukset kieliin vaihtelevat aina vähäisestä sanaston lainaamisesta kokonaan uusien kielten syntymiseen. Winford jakaa kielikontaktitilanteet niiden lingvististen

seurausten perusteella karkeasti kolmeen ryhmään, joita ovat 1) kielten säilyminen, 2) kielen vaihtaminen ja 3) uuden kielen syntyminen (mm. pidgin- ja kreolikieliet). Kielten säilyminen kontaktitilanteessa mahdollistaa lainaamisen, kielten rakenteellisen lähentymisen erityisesti raja-alueilla ja erittäin monikielisissä yhteisöissä sekä koodinvaihdon. Kielen vaihtamisessa on kysymys siitä, että kontaktin seurauksena äidinkieli hylätään osittain tai kokonaan ja käyttöön otetaan uusi kieli. (Winford 2003: 2, 11–15.) Näin on suurelta osin tapahtunut Suomen karjalankieliselle väestölle, joka viime sotien jälkeen on joutunut vaihtamaan kielensä suomeen (Sarihima 2017: 142), ja näin on käymässä Venäjällä karjalankielisen nuorison keskuudessa, jolle venäjän puhumisesta omassa elinympäristössään on tullut normi (Karjalainen ym. 2013: 58). Winford (2003: 16) näkee tällaisten esimerkkien tarjoavan ”mielenkiintoisen näkökulman” kielen kuolemaan, joka aiheutuu kieltä vaihtavan ryhmän oman kielen hitaasta rappeutumisesta ja tuhoutumisesta.

3.2 Lainaus kontaktilähtöisenä muutoksena

3.2.1 Yleistä lainaamisesta

Lainaus tarkoittaa sitä, että kielikontaktitilanteessa vastaanottajakieli saa lähdekielestä sanastoonsa ja/tai rakenteisiinsa eriasteisia vaikutteita, jotka voivat vaihdella satunnaisista erittäin vahvoihin. Verrattuna muihin kontaktilähtöisiin muutoksiin lainaamiselle tyypillistä on se, että muutos lähtee liikkeelle vastaanottajakielen puhujista itsestään ja että heidän kielensä säilyy, vaikkakin lainattujen ilmiöiden muuttamana. Äärimmäisen yleisiä ovat kontaktitilanteet, joissa kieleen lainataan sanoja ja silloinkin ensisijaisesti sisältösanoja, kuten substantiiveja ja verbejä. Sitä voi sanoa tapahtuneen lähes kaikissa kielissä, ja se onkin mahdollista jo pelkästään satunnaisen ja etäisen kontaktin, kuten vaikkapa matkailun, kieltenopetuksen tai sähköisen tiedonvälityksen, kautta. Mikäli kieliryhmät elävät rinnakkain samassa yhteisössä, lainaus on selvästi yleisempää. Epätasa-arvoisessa kaksikielisyydessä valtakielen ja vähemmistökielen välinen kontakti on rajallinen, ja sanastoa lainataan pääasiassa vain valtakielestä vähemmistökielen. Jos yhteisön kaksikielisyys sen sijaan on jokseenkin tasavertaista, lainaus on vähäisempää ja sitä tapahtuu molempiin suuntiin. (Winford 2003: 2, 12, 30–34, 37.)

Sekä Winford että Kunnas kyseenalaistavat aikaisemman käsityksen siitä, että kontaktin intensiteetti suoraan määräisi sen, mitä kielestä toiseen lainataan. Winford (2003: 30) esittelee mm. Thomasonin ja Kaufmanin (1988: 74–76) skaalan, joka lähtee liikkeelle satunnaisessa

kontaktissa tapahtuvasta sanojen lainaamisesta ja jossa kontaktin intensiteetin lisääntyessä päädytään toiseen ääripäähän eli siihen, että erittäin voimakkaan kulttuurisen painostuksen alla kieleen lainataan raskaita, merkittävää typologista sekaannusta aiheuttavia rakenteita. Winford (2003: 30) itse esittää, että jo pelkästään sanojen lainaaminen voi aiheuttaa muutoksia kielen rakenteessa, ja Kunnas osoittaa väitöskirjassaan, että fonologinen lainaaminen suomesta karjalaan tapahtuu karjalaisten puhujien imitoidessa suomesta lainattujen sanojen ääntämistapaa, mikä johtuu edellisessä luvussa mainitusta prestiisin siirrosta. Tässä tapauksessa fonologista lainaamista edesauttaa Kunnaksen mukaan myös kielten typologisen samankaltaisuuden aste: typologisesti läheisten kielten välillä voi tapahtua myös rakenteellista ja fonologista lainaamista, vaikka kontakti ei intensiteetiltään kovin vahva olisikaan. Suomalaisten ja karjalaisten kielikontaktin intensiteettiä ei nimittäin ei voi verratakaan karjalaisten jokapäiväiseen, äärimmäisen intensiiviseen kontaktiin venäjän kielen kanssa. (Kunnas 2007: 98–99, 302–303.)

3.2.2 Sanojen lainaaminen

Kuten muitakin kielenmuutoksia myös sanaston lainaamista motivoi pääasiassa kaksi syytä: kielessä on tarve muutokseen, tai muutos halutaan lähdekieleen liitetyn prestiisin tai muodikkouden takia. Prestiisikiielestä lainattujen sanojen avulla asia voidaan saada kuulostamaan paremmalta tai houkuttelevammalta kuin omalla kielellä ilmaistuna, tai puhuja voi niiden avulla osoittaa omaa osaamistaan. (Winford 2003: 38–39.)

Sanojen lainaamista ja varsinkin uudennosten leviämistä rajoittavat tai edistävät monet psykososiaaliset tekijät, kuten puhujien sosiaaliset verkot (sosiaaliluokka, asuinalue tms.) ja niiden kielenkäyttötavat sekä jo edellä mainitut puheyhteisön kieli-ideologiat ja käsitykset ryhmäidentiteetistä (Winford 2003: 37–41). Uhanalaisessa vienankarjalassa näiden tekijöiden merkitys jää kuitenkin selvästi vähäisemmäksi, ja sanojen ja niiden äänneasun lainaaminen suomesta karjalaan selittyy Kunnaksen (2007: 310) mukaan ensisijaisesti yksilöiden kieliasenteilla.

Jokapäiväisessä kielenkäytössä tarvittava perussanasto on kielissä yleensä ikivanhaa, joten tarvetta sen lainaamiseen ei periaatteessa ole. Kun sitten tarvitaan uusia perussanoja – nykyisin erityisesti teknologian, tieteen ja hallinnon kehittyessä – on tavallista, että ne lainataan muista kielistä. Lainasanat myös tulevat yleensä sieltä, mistä itse ilmiökin, eli sanat kulkevat kehittyneemmästä kieliyhteisöstä alkeellisempaan. Tyypillistä on, että samaan aihepiiriin liittyvät sanat tulevat samalta taholta, ja niistä voi muodostua vastaanottajakieleen kokonaan uusia semanttisia kenttiä. (Winford 2003: 37, 53, 58; Häkkinen 2006: 68–69, 86, 230.) Uusia sanoja voidaan myös lainata jo olemassa olevien omaperäisten sanojen rinnalle, mutta tällöin sanojen

käyttö yleensä eriytyy eri tilanteisiin sanojen erilaisen tyyliarvon vuoksi (Winford 2003: 58). Kieliyhteisöissä joudutaankin käymään jatkuvaa keskustelua siitä, miten lainasanoihin suhtaudutaan ja missä määrin uusia ilmauksia halutaan luoda omista vanhoista aineksista yhdistämällä tai johtamalla.

Uutta sanastoa tarvitaan jatkuvasti myös raamatunkäännöstyössä: usealla kohdekielellä ei ole olemassa sanoja, joilla hengellisiä käsitteitä ilmaistaisiin (Laakso 1998: 12; 2006). Näin vaikuttaa olleen suurelta osin myös karjalan kielen kohdalla. Vaikka karjalaiset ovat olleet kristittyjä jo 1200-luvulta saakka, heidän jumalanpalveluskielensä on aina ollut kirkkoslaavi tai venäjä. Jumalanpalveluskieltä on kuitenkin arvostettu, minkä vuoksi myös vienankarjalaan on omaksuttu ortodoksiseen uskontoon liittyviä venäläisiä lainasanoja. (Pesonen 1991: 5–6.) Näitä lainasanoja tutkinut Pesonen (1991: 12, 19) on löytänyt Pertti Virtarannan vienalaismurteiden kielennäytekokoelmista kuusi esi- tai muinaisvenäläistä lainasanaa (*kuoma* 'kummi', *pakana*, *pappi*, *reähkä* 'synti', *risti* ja *virpo* 'palmusunnuntai') ja 52 uudempaa, 1200-luvulla tai sitä myöhemmin tullutta lainasanaa. Vanhoista lainasanoista neljä on raamatullista (*pakana*, *pappi*, *reähkä*, *risti*), mutta uusista sanoista vain yhdeksän: *anheli* 'enkeli', *hospoti* 'herra', *Iisus* 'Jeesus', *jevanheli* 'evankeliumi', *oatu/uatu* 'kadotus', *piessa* 'paholainen', *molie* 'rukoilla', *plahoslovie* 'siunata' sekä *prostie* 'antaa anteeksi'. Loput sanoista liittyvät itse uskonnonharjoitukseen. Tämä herättää kysymyksen, onko vienankarjalassa koskaan ollut omia sanoja ilmaisemaan kristinuskon keskeisiä käsitteitä, kuten vaikkapa *pelastusta*, *lunastusta*, *pyhitystä* ja *vanhurskautta*. Tässä tutkielmassa etsin kuitenkin vastausta siihen, miten nämä käsitteet on Uuteen testamenttiin käännetty.

3.2.3 Lainasanaryhmät ja lainasanojen mukautuminen

Lainasanat jaetaan karkeasti *raakalainoihin* (*pure loanwords*) ja *käännöslainoihin* (*loan shifts*). Raakalainat voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen perusteella, miten ne ovat mukautuneet vastaanottajakieleen: 1) *Yleislainat* ovat sopeutuneet kieleen niin täydellisesti, että ne eivät enää erotu omaperäisistä sanoista (esim. *tuoli* < myöhäinen muinaisruotsi *stol*, *stool*), 2) *erikoislainat* ovat sopeutuneet kieleen osittain, eli ne voivat vielä sisältää vieraita äänneitä tai äänneyhdistelmiä (sm *fiba*, *flirttailla*), ja 3) *sitaattilainat* on siirretty kielestä toiseen sellaisenaan (*crème brûlée*). Käännöslainat ovat puolestaan joko 1) *morfosemanttisia käännöslainoja* eli sanoja tai ilmauksia, jotka on muodostettu oman kielen aineksista vieraskielisen mallin mukaan (sm *puutarha* < ru *trädgård*), tai 2) *merkityslainoja*, jolloin kielessä jo olleelle sanalle tai ilmaukselle on lainattu uusi merkitys vieraskieliseltä vastineeltaan (esim. *hiiren* uusi tietotekninen

merkitys). (Häkkinen 2006: 258–259, 265, 270–273; Greavu 2013: 97; Tieteen termipankki 2019a ja 2019b.)

Lainasanat ovat kielissä keskenään hyvin eri-ikäisiä, minkä perusteella ne voidaan jaotella kerrostumiksi lainanantajakielen mukaan (Häkkinen 2006: 229). Sanojen lainautumisajankohtaa ja leksikaalisia kerrostumia on mahdollista selvittää historiallis-vertailevalla metodilla eli tutkimalla äänneiden säännönmukaisia suhteita sekä lainanantaja- että vastaanottajakielessä. Tällöin puhutaan nk. äännesubstituutiosta, joka tarkoittaa sitä, että lainanantajakielen sanan äännerakenne on lainautunut kohdekieleen foneettisesti mahdollisimman paljon alkuperäistä muistuttavassa, mutta kuitenkin kohdekielen fonologiaan mukautuneessa muodossa (Tieteen termipankki 2019c). Esimerkiksi ruotsin sanat *gummi*, *boll*, *dill* ja *strand* on lainattu suomeen muodoissa *kumi*, *pallo*, *tilli* ja *ranta*, mikä kertoo siitä, että lainausajankohtana suomessa ei ole tunnettu soinnillisia klusiileja eikä sananalkuisia konsonanttiyhtymiä. Soinnilliset klusiilit on kuitenkin korvattu vastaavilla soinnittomilla, joten foneettisesti lainat muistuttavat varsin paljon alkuperäisiä vastineitaan.

Synkronisen äännteellisen samankaltaisuuden sijaan toinen mahdollisuus mukauttaa lainasanan äännerakenne vastaanottajakieleen on käyttää hyväksi sitä analogista mallia, joka on löydettävissä lähde- ja kohdekielelle yhteisestä historiallisesta sanastokerrostumasta (Junttila 2016: 143). Tällöin puhutaan etymologisesta nativisaatiosta, jota esiintyy yleisesti (lähi)sukukielten välillä ja joka edellyttää, että niiden kaksikieliset puhujat ovat tietoisia tuon yhteisen sanaston säännöllisistä äännevastaavuuksista ja hyödyntävät niitä välittäessään lainasanoja kieliyhteisönsä. Näin muodostetut lainasanat alkavat puolestaan toimia malleina uusille lainoille, joten ne ylläpitävät ja vahvistavat nativisaation mahdollisuutta. (Aikio 2007: 17–18, 25, 30). Vaikka nativisaation katsotaan olevan ensisijaisesti fonologinen ilmiö, lainasanojen sopeuttamista koskevissa tutkimuksissa mainitaan toisinaan myös esimerkiksi sanojen morfologinen ja morfosyntaktinen sopeuttaminen (Aikio 2007: 41).

Toisaalta on otettava huomioon, että lainasanat voivat ajan kuluessa myös muokata vastaanottajakielen äännerakennetta. Esimerkiksi suomen äännejärjestelmä on lainasanojen ansiosta kehittynyt muun muassa siten, että käyttöön on otettu konsonanttiyhtymiä sanan alussa (*strategia*) ja uudenlaisia konsonanttiyhdistelmiä sanan sisällä (*bakteeri*) (Laalo 1990). Nuorimpiin lainoihin kuuluvia äännteitä mukautetaankin suomeen vain vähän tai ei lainkaan (VISK § 150), mutta lainaperäisten konsonanttien (*b*, *f*, *g*, *š*) ääntämyksessä on kylläkin edelleen vaihtelua, eli niiden foneemistatus ei suomen kielessä ole vielä vakiintunut (VISK § 6).

Morfologisesti lainasana on usein ohjautunut vastaanottajakielessä tiettyyn sanahahmoon (johdostyyppiin tai muuhun päätteelliseen muottiin) loppuäänneistön samankaltaisuuden vuoksi

(esim. sm *maalari* < ru *målare*). Erityisesti lainaverbit on suomessa yleisesti mukautettu johonkin omaperäiseen johdos- tai vartalotyyppiin, joista nykyisin produktiivisia ovat AA-supistumaverbit tai Oi-vartaloiset verbit (esim. sm *pelata* < ru *spela*; sm *spekuloida* < ru *spekulera*). Tällöin vieraaseen sana-ainekseen on liitetty omaperäinen pääteaines tai johdin, kuten on myös esimerkiksi adjektiiveissa *kriittinen*, *historiallinen* ja *katoli(lai)nen*). (VISK § 152–153.) Päinvastoin on tapauksissa, joissa lainojen mukana kulkeutunut vieras johdin- tai pääteaines on runsaan käyttönsä vuoksi ymmärretty itsenäiseksi sananmuodostuselementiksi, niin että sen avulla on alettu muodostaa uusia johdoksia omaperäisistä aineksista, esimerkiksi johdin *-(A)ri* (sm *eskari* 'esikoululainen') (Häkkinen 2006: 264–265). Erityisesti latinalais- tai kreikkalaisperäisten substantiivien ja adjektiivien myötä suomen kieleen on saatu uusia sanahahmoja, joista saaduilla pääteaineksilla tai sananlopuilla (*-fobia*, *-(hol)ismi*, *-kratia* ja *-logi(a)*) on alettu muodostaa uusia sanoja (VISK § 152).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuksen aineisto

Aineistolähteenäni on vienankarjalan murteella julkaistu Uusi testamentti *Uuši Šana* vuodelta 2011, jonka sanastoa vertailen aunuksenkarjalaisen Uuden testamentin (*Uuzi Sana* 2003) sanastoon. Suomenkieliset raamatunkäännökset, *Kirkkoraamattu* vuodelta 1992 (= KR 1992) sekä sitä edeltäneen Kirkkoraamatun (1938) versio *Jumalan kansan pyhä Raamattu* (= KR 1938) toimivat myös vertailuaineistona ja antavat alustavaa kuvaa suomen ja vienankarjalan mahdollisesta yhteisestä sanastosta.

Karjalankielisten Uusien testamenttien esipuheista käy ilmi, että käännösten pohjana on käytetty kreikankielisen Uuden testamentin eri kopioita⁵: aunuksenkarjalainen käännös pohjautuu Yhtyneiden Raamattuseurojen käyttämään kreikankieliseen alkutekstiin (*The Greek New Testament* 1994), kun taas vienankarjalainen käännös pohjautuu venäjänkieliseen synodaalikäännökseen ja sen pohjana olevaan kreikankieliseen tekstiin. Molemmissa esipuheissa kuitenkin korostetaan, että vaikka käytetyt kreikankieliset käsikirjoitukset eroavat toisistaan jonkin verran, erot eivät kristittyjen uskon ja opin kannalta ole merkittäviä.

Evankeliumeista olen tarkastellut ainoastaan *Markuksen evankeliumia*, joka on sekä aunuksen- että vienankarjalaksi ensimmäiseksi käännetty Raamatun kirja. Markus on myös evankeliumeista vanhin, ja suuri osa Matteuksen ja Luukkaan evankeliumien aineistoista on sen kanssa yhteistä (NOVUM 1 1983: 219). Johanneksen evankeliumin olen jättänyt tutkimuksen ulkopuolelle, koska häneltä on mukana kolme kirjettä.

Uuden testamentin kirjeistä mukana tarkastelussa ovat *Jaakobin kirje*, *Pietarin kirjeet*, *Johanneksen kirjeet*, *Juudaksen kirje* ja (Paavalin) *Kirje roomalaisille*. Kirjetekstit on käännetty vienankarjalaksi tässä järjestyksessä, jossa ne myös Uudessa testamentissa esiintyvät venäläisen Raamatun esikuvan mukaisesti⁶. Paavalin kirjeistä mukana ei ole muita, koska Roomalaiskirje ”antaa yleisesityksen evankeliumin sisällöstä perusteellisemmässä ja järjestelmällisemmässä muodossa kuin mikään muu Paavalin kirje” (RLL 2018: 57). Aineiston runsauden vuoksi olen rajannut tutkielmasta pois myös Apostolien teot ja Kirjeen heprealaisille, mutta erityisen sisältönsä vuoksi olen ottanut mukaan *Johanneksen ilmestyksen*.

⁵ Uuden testamentin alkuperäisiä, kirjoittajien itsensä käsin kirjoittamia tekstejä ei enää tiedetä olevan olemassa. Alkuperäisistä käsikirjoituksista on kuitenkin olemassa noin 5000 käsin tehtyä kopiota, joista vanhimmat ovat peräisin vuoden 200 paikkeilta, viimeisimmät 1700-luvulta (NOVUM 1 1983: 11.)

⁶ Raamatunkäännösinstituutin johtajan Anita Laakson sähköposti 21.5.2018.

4.2 Tutkimusmenetelmä

Suomen ja karjalan sanojen yhteistä alkuperää olen selvittänyt etymologisten sanakirjojen avulla: pääasiassa olen käyttänyt uudempaa sarjaa *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* (1992–2000) (= SSA), mutta lisätietoa olen hakenut myös vanhemmasta *Suomen kielen etymologisesta sanakirjasta* (1955–1981) (= SKES). Niissä on mainittu suomalaisen haku-sanan lisäksi sen sukukielissä mahdollisesti esiintyvät vastineet, jolloin niiden katsotaan olevan yhteistä alkuperää. Nykykarjalan sanastoa tutkin *Karjalan kielen sanakirjan* (= KKS) avulla, ja puhuessani nykysuomalaisista sanoista tarkistan tarvittaessa sanan esiintymisen, merkityksen tai tyyllisvyn *Kielitoimiston sanakirjasta* (= KS).

Tutkimuskysymyksiin vastaamisessa olen edennyt aineistojen kanssa seuraavasti: Olen lukenut rinnakkain vienankarjalaista ja aunuksenkarjalaista Uutta testamenttia ja etsinyt kohdat, joissa käännöksissä on käytetty eri sanaa. Tutkimuksen ulkopuolelle olen jättänyt sanaparit, joissa kääntäjien valintojen perusteella sanoilla on hieman eri merkitys⁷. Näitä kohtia on useita, esimerkkeinä seuraavat Markuksen evankeliumin jakeet:

Mark. 6:47

-- veneh oli keškijärvellä, a Iisussa yksin *mualla*. (karV)⁸

-- veneh oli keskijärvel, a Iisus üksinä *rannal*. (karA)

Mark. 15:22

Hyö vietih Iisussa Golgofa-nimiseh paikkah, mi *kiännettynä merkiččöy* ”Piäkopanpaikka”. (karV)

Saldatad viedih Iisus Golgofa-nimizele kohtale, kudai *meijän kielel on* ”Piäkul’l’ukkukohtu”. (karA)

Mark. 16:10

Muarie *mäni* ta *vei šanan* niillä, ket *oli matattu* Iisussan kera ta itettih nyt *murehissah*. (karV)

Marija *lähti* siepäi i *vedi viestin* niilöile, ket *oldih* Iisussanke da ket *nügöi itkietti*h *pahasmieles*. (karA)

Näissä tapauksissa olisi jossain määrin nähtävissä suomenkielisen Uuden testamentin mallin todennäköistä vaikutusta vienankarjalaan, mutta olen pitänyt kiinni periaatteesta, että mikäli vastaavat aunuksenkarjalaisen käännöksen sanat ovat nykysuomalaisittain ymmärrettäviä, olen jättänyt vienankarjalaisen käännöksen sanavalinnat huomiotta. Esimerkkinä Ilm. 18:7:

Min häi *otti* ičele *kunnivuo* da eluo, sen verdu annakkua hänele tuskua ja *pahua mieldii*. (karA)

Min hiän on *mainehta* ta pohasvuo *ahnuštan*, šaman verran antakkua hänellä tuškua ta *murehta*. (karV)

Minkä hän on *mainetta* ja rikkautta *ahnehtinut*, saman verran antakaa hänelle tuskua ja *murhetta*. (sm)

Olen kuitenkin ottanut huomioon ne tutkimuksen kannalta mielenkiintoiset vienankarjalaiset sanat, joille vastaavasta aunuksenkarjalaisesta jakeesta ei löydy vastinetta lainkaan tai

⁷ Viestin tai sanoman kannalta näillä eroilla ei ole merkitystä.

⁸ Jatkossa käytän lyhenteitä karV = vienankarjala, karA = aunuksenkarjala sekä sm = suomi.

jotka aunuksenkarjalaisessa käännöksessä on yhden sanan sijaan selitetty laajemmalla ilmauksella, esimerkiksi

Jaak. 1:21

-- Olkua *nöyrät* ta ottakkua vaštah še šana --. (karV)

-- Ottakkua iččeh vagavazesti se sana --. (karA)

Jaak. 2:2

Kun tiän *uškojakuntah* tullou mieš --. (karV)

Sanommo, *konzu tiio keräviüttö ühteh*, sinne tulou mies --. (karA)

Varsinaiseen tutkimukseen pääsen käsiksi, kun vienankarjalassa esiintyy sana, jolla on vastine nykysuomessa mutta jota samassa kohdassa aunuksenkarjalassa vastaa nykysuomalaisittain vieras sana: omaperäinen karjalainen sana, venäläinen lainasana tai suomen kanssa yhteistä alkuperää oleva sana, jonka vastine ei ole (enää) käytössä nykysuomessa tai jonka merkitys nykysuomessa on erilainen. Ensiksi tarkistan, esiintyykö vienankarjalainen sana etymologisissa sanakirjoissa, joissa suomen sanojen alkuperää selvitetään esittämällä niille vastineita sukukielistä. Mikäli sana esiintyy lähisukukielissä (suomi, inkeroinen, karjala, lyydi, vepsä, vatja, viro ja liivi), sanan voidaan katsoa olevan myöhäiskantasuomalaista alkuperää. (Itkonen 1992: 7.) Omassa tutkimuksessani kiinnitän huomion kuitenkin vain siihen, onko karjalankielinen sana yhteistä alkuperää suomalaisen vastineen kanssa, en siihen, esiintyykö se muissa itämerensuomalaisissa kielissä. Sen vuoksi en puhu myöhäiskantasuomalaisista sanoista vaan pelkästään suomen ja karjalan yhteistä alkuperää olevista sanoista. Esimerkiksi Markuksen evankeliumin ensimmäisessä luvussa tähän ryhmään kuuluvat sanat *tie*, *polku*, *kiušata*, *parentua*, *pareta* ja *anoppi*.

Vienankarjalainen sana voi olla johdos (esim. *kummekšie*, *issun* 'istuin'), jota ei löydy etymologisista sanakirjoista karjalan kielen kohdalta mutta jonka kantasana (*kumma*, *istuo*) löytyy. Jos johdos esiintyy Karjalan kielen sanakirjassa, kuten nämä sanat, lasken sen suomen kanssa yhteistä alkuperää olevaksi sanaksi riippumatta siitä, milloin se on tehty ja onko sen mallina mahdollisesti ollut suomen kieli vai ei.

Joissakin tapauksissa jo etymologinen sanakirja osaa kertoa, että vienankarjalainen sana on laina suomesta (esim. *tulli*, *valittua* 'valittaa') tai suomen kautta jostain muusta kielestä. Tähän ryhmään lasken myös sellaiset johdokset, joiden kantasana (esim. *heikko*) tiedetään lainatun suomesta karjalaan mutta joita ei löydy KKS:sta (*heikkouš*).

Seuraava mahdollisuus on se, että sana esiintyy etymologisessa sanakirjassa vain suomen kielen kohdalla, ei karjalan, mutta se löytyy KKS:sta (esim. *koituo*). Tällöin on mahdollista,

että sana voisi olla lainattu suomesta karjalaan. Sitä puoltaa erityisesti se, jos sana KKS:n mukaan tunnetaan vain joissakin Suomen entisen tai nykyisen rajan naapuripiirissä.

Vahvimmin lainaamista suomesta karjalaan voi olettaa tapauksissa, joissa sana esiintyy etymologisessa sanakirjassa vain suomen kielen kohdalla eikä sitä löydy KKS:sta (esim. *meinata*). Tähän ryhmään olen laskenut myös johdokset, joiden kantasanat (esim. *apu*) kyllä löytyvät etymologisista sanakirjoista karjalan kohdalla, mutta niistä luodut, Uudessa testamentissa käytetyt johdokset eivät löydy, eivätkä ne löydy myöskään KKS:sta (*avuššuš* 'avustus'). Näissä tapauksissa lainaaminen suomesta vaikuttaa erityisen todennäköiseltä silloin, kun sanalla on selkeä vastine tai malli suomenkielisessä Uudessa testamentissa (*avustus*).

Merkityslaina suomesta karjalaan voi olla kyseessä silloin, kun yhteistä alkuperää olevilla sanoilla on alun perin (etymologisissa sanakirjoissa) ollut eri merkitys, mutta Uudessa testamentissa sanaa on käytetty sen suomalaisessa merkityksessä. Tämä suomesta lainattu uusi merkitys saattaa löytyä jo Karjalan kielen sanakirjasta: esimerkiksi sanan *vero* merkitys on SSA:ssa karjalan kohdalla vain 'ateria', mutta KKS:ssa se saa myös merkityksen 'vero, (maksu)', joka sillä on Uudessa testamentissa. On myös mahdollista, että uutta merkitystä ei KKS:sta vielä löydy: esimerkiksi verbin *pyhitteä* merkitys on siellä edelleen sama kuin SSA:ssa ('paastota' ja 'elää erakkona') mutta ei 'pyhittää, tehdä pyhäksi'.

Sanojen esiintymistiheyttä en tässä tutkimuksessa laskenut. Yksittäinen sana pääsi mukaan tutkimukseen riippumatta siitä, esiintyikö se aineistossa vain kerran vai useampia kertoja.

5 TULOKSET

Esitän tutkimukseni tulokset samassa järjestyksessä kuin tutkimuskysymykset (s. 1). Tulosten tarkempi luokittelu perustuu siihen, mikä aineistonkeruun yhteydessä osoittautui loogiseksi. Vienankarjalaisen tekstin sanoja käsitellessäni en toista sitä, että aunuksenkarjalaisessa tekstissä niitä vastaavat aina nykysuomalaisittain vieraat sanat tai ilmaisut. Näitä aunuksenkarjalaisia vastineita esittelen vain niissä kohdin, joissa se tuo vertailuun erityistä mielenkiintoa.

5.1 Suomessa ja karjalassa samaa alkuperää olevat sanat

Koko aineistossani nykysuomen kanssa yhteistä alkuperää olevia eri sanoja on yhteensä 173. Suomen ja karjalan yhteiseen alkuperäissanastoon kuuluvia *verbejä* aineistossani oli yhteensä 75 (43 % kaikista sanoista):

ajatella, armahtua, ašettuo, epyällä, hehkuo, hokšata, huomata, hämmäštyö, hävetä, hävätä 'häpäistä', jakua, joutuo, karjeutuo (< karjuo) 'huutaa', kavottoa 'kadottaa', kerätä, kešteä, kiirehtie, kirvota, kiušata, kivuttua, kompastuo, kopistua, kuatuo 'kaatua', kummekšie, kurittoa, kuulla, kyšyö, käršie, laulua, levähellä, luvata, merkitä, miettie, mitata, moittie, muissuttua, näyttäytyö, pakottua, parentua, pareta, paššata, pelaštuo, perie, petteä, piekšeä, piinata, puissella, purkua, rauhottua, rikkuo, ryöštyä, šattuo, šietyä, šiašteä, stönkistyä (< kar tönkky 'jäykkä'), tahtuo, tapahtuo, tappua, temmata, tervehteä, toivuo, totella, vaivata, vakauttua, vakautuo, valehella, valittoa, valvuo, varuo, vavissa, vuatie, väheksie, yritteä, ällistyö

Vain neljäsosa verbeistä kuvaa konkreettisia toimintaa tai tapahtumista (*hehkuo, karjeutuo, kerätä, kirvota, kompastuo, kopistua, kuatuo, laulua, mitata, paššata, piekšeä, puissella, purkua, rikkuo, ryöštyä, stönkistyä, tappua, temmata, tervehteä*), eli suurin osa ilmaisee henkistä tai hengellistä toimintaa tai kokemusta. Mielenkiintoista on, että esimerkiksi hämmästymistä kuvataan kolmella eri verbillä (*hämmäštyö, kummekšie, ällistyö*), kun aunuksenkarjalassa niitä kaikkia vastaa vain yksi verbi (*diivuija*). Samoin vienankarjalassa käytetään eri tilanteissa vaihdellen verbejä *kešteä, käršie* ja *šietyä*, kun aunuksenkarjalassa niitä vastaa johdonmukaisesti verbi *tirpua*. Ilmestyskirjan verbit *kivuttua* ('kiduttaa'), *piinata* ja *vaivata* ovat aunuksenkarjalaksi yksinkertaisesti *muokata*, joka sekin tulee joissain kohdin vastaan myös vienankarjalassa. Vienankarjalaisen käännöksen sanasto näyttäytyykin lukijalle aunuksenkarjalaista monipuolisempana, ja siihen näyttäisi vaikuttavan erityisesti se, että suomen kanssa yhteisestä alkuperäissanastosta on löydetty varsinkin verbeille erilaisia synonyymejä. Vaikuttaa myös siltä,

että sanavalinnoille on saatettu katsoa mallia suomenkielisestä käännöksestä, josta on löytynyt sopiva, omassakin kielessä jo valmiiksi ollut sana.

Room. 9:32

Gu Häi *ei žiälöinnüh* ni omua Poigua, a andoi Händü kuolemah meis kaikis *tuači* --. (karA)

Hiän *ei šiaštän* omua Poikua, vain anto Hänet kuolomah kaikkien miän *puolešta* --. (karV)

Kun hän *ei säästänyt* omaa Poikaansakaan vaan antoi hänet kuolemaan kaikkien meidän *puolestamme* -- (sm)

Ilm. 3:15

Oh, gu sinä olizit *vilu libo hiilavu!* No sinä olet *sundoine*, etgo *hiilavu*, etgo *vilu* --. (karA)

Oi kun šie olisitki *kylmä tahi kuuma!* A šie olet *hualie*, et *kylmä* etkä *kuuma* --. (karV)

Kunpa olisitkin joko *kylmä tai kuuma!* Mutta sinä olet *haalea*, et *kuuma* etkä *kylmä* --. (sm)

Ilm. 20:4

Mie näin *prestolat*, niilöil istuttih ne --. (karA)

Mie nävin *valtaistumie*, ta niillä, ket *ašetuttih* istumilla --. (karV)

Minä näin *valtaistuimia*, ja niille, jotka *asettuivat* istuimille --. (sm)

Uuden testamentin sanoman kannalta keskeinen verbi *pelaštuo* 'pelastua' on yksi niistä kolmesta verbistä, joiden merkitys on selitetty vienankarjalaisen UT:n lopussa olevassa sanastossa (kaksi muuta ovat *plahoslovie* 'siunata' ja *voijella*). Selityksen tarve ilmenee KKS:sta, joka hakusanan *pelaštuo* merkityksen ymmärtämiseksi ohjaa hakemaan verbin *pelaštoa*. Sen merkitykseksi annetaan toisaalta konkreettinen 'pelastaa' (eläin tai eksynyt ihminen), toisaalta 'päästää, vapauttaa kivuista tms.' *varsinkin loitsuissa*. Sana-artikkelin lopussa kehotetaan hakemaan vielä sana *peästeä*, jonka kohdalta sitten löytyy lopulta kristillinen merkitys 'varjella, pelastaa; vapauttaa synneistä'. Juuri tätä verbiä (muodossa *piästeä* sekä sen kantaverbiä *piässä*) on käytetty aunuksenkarjalaisessa UT:ssa. Vienankarjalaisessa UT:ssa on kuitenkin päädytty käyttämään samoja verbejä kuin suomenkielisessä käännöksessä: sm *pelastaa* > karV *pelaštua*: (*Iisussa*) *pelaštau* (*miut*) ja sm *pelastua* > karV *pelaštuo*: *mie pelaššun*. Niiden merkityksen ymmärtäminen on kuitenkin haluttu varmistaa erillisen selityksen avulla, mihin palaan pohdintaluvussa 6.3.

Suomen ja karjalan yhteiseen alkuperäissanastoon kuuluvia substantiiveja aineistossani oli yhteensä 80 (46 % kaikista sanoista):

anoppi, anša, apu, as's'a, halliččija, hapatuš, heikkouš, helle, hiekka, hiä-, homma, huava, huoruinta 'hau-reus (KR 1938), 'siveettömyys' (KR 1992), *härkä, illallini, iltä, issuin, jouši, kamari, kankas, katto, keppi, kiista, kirja, kuoloma, kuri, kynä, käärme, lasi, loppu, lupauš, maineh, mellakka, mieš, mitta, (muan)järis-syš, myrkky, naini, notko, nuama, orpo, oša, paikka, paššujaja* 'palvelija', *peili, pelaššuš, penšaš, perillini, perintö, poika, polku, pöläššys* 'pelästys', *raha, rakennuš, reikä, riimu, rukka, ruumeš, šeutu, šormuš, sortti, šota, tie, toivo, tulli, tunti, uarreh* 'aarre', *uhri, vahti, vakka, valeh, valehteliija, valituš, varša, vero, vieraš, viisahuš, voima, voitto, vuate*

Merkille pantavaa on, että – päinvastoin kuin verbit – substantiivit kuvaavat pääasiassa hyvin konkreettisia asioita: esineitä, henkilöitä (niinkin keskeisiä kuin *mieš*, *naini* ja *poika*; karA *dovarišša/ukko*, *akka*, *brihačču*), aikoja, paikkoja, tapahtumia (*hiä-*, *kuoloma*, *mellakka*, *muanjärissyš*, *šota*) ja tekoja (*apu*, *huoruinta*). Markuksen evankeliumissa merkitykseltään abstrakteja substantiiveja olivat vain johdokset *pöläššys* ja *viisahuš*, mutta kirjeiden ja Ilmestyskirjan myötä joukko lisääntyi kristinuskon kannalta keskeisillä käsitteillä, kuten *lupauš*, *pelaššuš*, *toivo* ja *voitto*. Ne liittyvätkin edellisessä verbiluettelossa esiintyneisiin kantaverbeihinsä *luvata*, *pelaštuo* ja *toivuo*.

Jo tässä vaiheessa kiinnitin substantiivien joukossa huomiota nykypuhesuomessa⁹ yleiseen substantiiviin *homma*, joka Kielitoimiston sanakirjan mukaan on tyyliltään arkinen. SKES ei esittele sanaa lainkaan, mutta SSA:n mukaan karjalaan se on todennäköisesti lainattu suomesta. Koska löysin yllättävän paljon nykypuhesuomeen kuuluvia sanoja myös tuoreemmista lainasanaryhmistä, pohdin niiden käyttöä vienankarjalan kirjakielessä erikseen luvussa 6.1.

Suomen kanssa yhteistä alkuperää olevia adjektiiveja ja adverbeja aineistossani oli 18 (11 % kaikista sanoista): *ankara*, *arvoššapietty*, *helppo*, *hualie* 'haalea', *kelvotoin*, *kuuma*, *laiska*, (*olla*) *pakšuna* 'olla raskaana', *rohkie*, *vaikie*, *vašen*, *viimeni*; *erikseh*, *juštih*, *mielelläh*, *pitälti* 'kauan', *puolesta*, *šuinke*. Näistä *kelvotoin* ja *juštih* ovat SSA:n mukaan vanhoja lainoja suomesta (ks. luku 5.2.1), ja *juštih*-sanan vastine *justiin(sa)* jälleen nykysuomessa arkinen.

On huomattava, että myös pieni osa edellä mainittujen sanojen aunuksenkarjalaisista vastineista on suomen kanssa yhteistä alkuperää. Osa niistä on edelleen tunnistettavissa nyky-suomessa mutta eri merkityksessä, esimerkiksi *moanitella* 'kiušata'¹⁰, *muokkautuo* 'käršie', *opie* 'yritteä', *uskaltoa* 'luvata', *voimatoin* 'sairas', *rungu* 'ruumes' (sm 'ruumis, keho'), *mato* 'käärme', *vero* 'illalline', *tora* 'sota' ja *vägi* 'voima'.

5.2 Suomesta karjalaan lainatut sanat

Suomalaisista lainasanoista karjalan kielessä voin puhua melko varmasti ainoastaan niissä tapauksissa, joissa tieto sanan lainaamisesta on kirjattu etymologiseen sanakirjaan. Omat tutkimukseni pohjautuvat etymologisten sanakirjojen lisäksi Karjalan kielen sanakirjaan (= KKS), mutta pyrin päätelmissäni olemaan erittäin varovainen. Siksi puhun *mahdollisista* lainasanoista,

⁹ Kunnaksen (2007: 29) tapaan käytän normittamattomasta suomen puhekielestä nimitystä *nykypuhesuomi*.

¹⁰ Sanan merkitys selitetty vienankarjalaksi.

koska aina on mahdollista, että sana on tunnettu karjalassa jo aikaisemmin, mutta sitä vain ei syystä tai toisesta ole mainittu sanakirjoissa.

5.2.1 Etymologisissa sanakirjoissa mainitut lainasanat

Etymologisia sanakirjoja varten tehty tutkimustyö antaa joidenkin sanojen kohdalla luotettavaa tietoa siitä, että ne on lainattu suomesta karjalaan. Tällaisia sanoja aineistossani oli 14:

hokšata, homma, juštih, kamari, kelvotoin, kimaltua, kurittua, lasi, myrkky, riimu, sorti, tulli, valittua, vuatie 'vaatia'

Ruotsia osaava tunnistaa sanat *juštih, kamari, lasi, riimu, sorti* ja *tulli* ruotsalaista alkuperää oleviksi, minkä lisäksi joukkoon kuuluu myös muinaisruotsista (= mr) peräisin oleva *hokšata* (< mr *hoxa, hughsa* 'ajatella, keksiä, huomata', SSA). Sanat *riimu* ja *vuatie* puolestaan ovat germaanista alkuperää, kun taas sanojen *kimaltua, myrkky* ja *valittua* alkuperä on epäselvä. Sanat on kuitenkin todennäköisesti lainattu karjalaan suomesta tai suomen kautta. Substantiivi *homma* on esiintynyt suomessa viimeistään vuonna 1860, ja se on todennäköisesti lainattu suomesta karjalaan.

Luettelossa huomio kiinnittyy neljään sanaan, joiden suomenkieliset vastineet (*homma, hoksata, justiin(sa)* ja *sortti*) ovat KS:n mukaan tyyliltään arkisia. Suomenkielisen UT:n vastaavissa kohdissa käytetäänkin *homman* sijasta substantiiveja *teko* (KR 1938) ja *tapa* (KR 1992) (Ilm. 2:22), verbin *hoksata* sijasta verbiä *tajuta* (Ilm. 3:17), adverbien *justiin(sa)* sijaan partikkelia *nimittäin* (Room. 12:8) ja *sortin* sijaan substantiivia *laji* (Mark. 9:29). Toisaalta taas kuu-della listan sanalla (*kelvotoin, lasi, myrkky, tulli, valittua* ja *vuatie*) on täsmällinen vastine suomenkielisessä UT:ssa (*kelvoton, lasi, myrkky, tulli, valittaa* ja *vaatia*), mikä viittaa siihen, että sitä on saatettu käyttää mallina laadittaessa vienankarjalaista käännöstä.

Adjektiivi *kelvotoin* on SSA:n mukaan kantasanansa *kelpo* tavoin karjalassa lainaa suomesta, mutta molempien kerrotaan olevan karjalassa kuitenkin harvinaisia. Se käy ilmi myös KKS:n esimerkkien vähydestä: *kelpo* tunnetaan vain Uhtualla, ja *kelvotoin*-sanasta on vain yksi lause-esimerkki Salmista. Vaikuttaisi siltä, että *kelvotoin*-adjektiivin käyttöön on UT:ssa (Room. 1:28; 3:12) otettu malli suomenkielisistä käännöksistä: adjektiivia *kelvoton* on käytetty molemmissa jakeissa vuoden 1938 käännöksessä ja jälkimmäisessä jakeessa vuoden 1992 käännöksessä.

Tähän ryhmään olen ottanut mukaan myös sellaiset *johdokset*, joiden kantasana tiedetään lainatun suomesta karjalaan mutta joita ei löydy KKS:sta. Näitä sanoja aineistossani oli neljä:

heikkouš, touhu, touhuta, tyytymätöin

SSA:n mukaan adjektiivi *heikko* on lainattu suomesta etelä- ja aunuksenkarjalaan, ja KKS:ssa se esiintyykin ainoastaan kahdessa luovutetussa ja yhdessä entisessä rajapitäjässä. Vienankarjalassa sitä siis ei ole tunnettu, mutta UT:iin on kuitenkin otettu sen johdos *heikkouš*. Kun suomenkielinen Room. 15:1 puhuu *heikkojen vajavuuksista*, vienankarjalainen vastine kehottaa kestävämpään *vähäväkisien heikkoušie* (karA *vähävägizien arbailendat*). Vaikka vienankarjalaisessa käännöksessä suomen *heikkoa* vastaa karjalassa yleinen *vähäväkini*, voisi ajatella, että suomenkielinen ilmaus on ainakin osin toiminut mallina luotaessa sille pääsanana *heikkouš*.

Toisessa Pietarin kirjeessä esiintyvä sana *touhu* sekä Roomalaiskirjeessä siitä johdettu verbi *touhuta* eivät löydy SSA:sta karjalan kohdalta eivätkä myöskään KKS:sta. SSA osaa kuitenkin kertoa, että karjalassa verbi *touhottoa* on lainaa suomesta, ja KKS:n mukaan se esiintyykin vain vienankarjalassa yhdellä Suomen rajalla olevalla paikkakunnalla sekä Suojärvellä, joka Salmin tavoin on yksi Suomen Neuvostoliitolle luovuttamista paikkakunnista. On mahdollista, että substantiivi *touhu* on johdettu verbistä *touhottoa* ilman suomen mallia, mutta erikoista on, että se ei kuitenkaan esiinny KKS:ssa. Sen sijaan verbi *touhuta* on varmastikin johdettu *touhusta*, joten voisi myös ajatella mahdollisuutta, että nämä uudemmat sanat – erityisesti nykypuhesuomeen liittyvinä – ovat kulkeutuneet elpyneiden kielikontaktien kautta suomalaisilta vienankarjalaisille.

Room. 7:5

-- miän runkošša *touhuttih* Sakonan noššattamat riähkähiset himot. (karV)

-- ruumiissamme *vaikuttivat* lain herättämät syntiset himot --. (sm)

Juudaksen kirjeessä esiintyy adjektiivi *tyytymätöin* kohdassa, jossa myös suomenkielisen käännöksen vastine on *tyytymätön*. SSA:n mukaan verbi *tyytyä* on mahdollisesti lainattu suomesta karjalaan, mutta kieltopartisiippia *tyytymätöin* SSA ei tunne, eikä sitä löydy myöskään KKS:sta. Voisi olettaa, että sana on otettu käännökseen suomen mallin mukaisesti ja että vienankarjalaiset ovat käännöstä testattaessa ymmärtäneet sen tutun verbin perusteella.

5.2.2 Karjalan kielen sanakirjassa mainitut mahdolliset lainasanat

Kun jokin sana esiintyy etymologisissa sanakirjoissa vain suomen kielen kohdalla, mutta ei karjalan kohdalla, on mahdollista, että sana on jossain vaiheessa lainattu suomesta karjalaan. Lainautumisen todennäköisyyttä vahvistaa se, jos KKS:sta löytyvä sana on (ollut) käytössä vain joissakin Suomen rajalla sijaitsevilla tai aikaisemmin Suomelle kuuluneilla pitäjillä. Aineistoni tällaisia sanoja oli kaksi:

ihmetellä, koitua

Kantasana *ihme* esiintyy SSA:ssa karjalan kohdalla muodossa *imeh*, josta on myös johdettu verbi *imehtie* 'ihmetellä'. KKS:n mukaan verbi *imehtie* ei karjalassa ole kuitenkaan yleinen ja sen rinnalla esiintyy myös verbi *ihmetellä*, joskin vain Uhtualla, Korpiselässä (luovutettu pitäjä) ja Tunkualla, jossa sen kerrotaan olevan harvinainen. Voisi olettaa, että UT:n käännökseen on valittu nykysuomesta tuttu verbi *ihmetellä*, joka lienee jo aikaisemmin kulkeutunut osaan pohjoista Karjalaa.

Verbijohdos *koitua* (substantiivista *koi*) löytyy SSA:sta vain suomen kohdalta, mutta KKS sen (*koitua*) jo tuntee. Sen merkitys on sama kuin nykysuomessa eli 'tulla, koitua, johtua, aiheutua, sukeutua, olla seurauksena; tuntua ym.' Esimerkkejä on annettu seitsemän, joista kolme on vienankarjalan, kaksi eteläkarjalan ja kaksi aunuksenkarjalan alueelta. Koska suomenkielisessä UT:ssa verbiä *koitua* käytetään täsmälleen samoissa kohdissa (Room. 8:28, 11:12), voisi ajatella, että se on toiminut mallina vienankarjalaiselle käännökselle.

5.2.3 Karjalan kielen sanakirjasta puuttuvat mahdolliset lainasanat

Tässä luvussa käsittelen sanoja, joita ei löydy Karjalan kielen sanakirjasta. Olen jakanut ne kahteen ryhmään sen perusteella, mitä tietoa niistä on etymologisissa sanakirjoissa: Ensimmäisen ryhmän sanat esiintyvät etymologisissa sanakirjoissa vain suomen kielen kohdalla, mutta karjalan kohdalla niistä ei mainita mitään. Toiseen ryhmään olen kerännyt sanoja, joiden kantasanat kyllä löytyvät etymologisista sanakirjoista myös karjalan kohdalta, mutta näistä kantasanoista luotuja Uudessa testamentissa käytettyjä johdoksia ei löydy, eivätkä kyseiset johdokset esiinny myöskään Karjalan kielen sanakirjassa. Näiden johdosten luomista suomen mallin mukaan tai suoraa lainaamista suomesta voisi olettaa erityisesti niissä tapauksissa, kun johdoksella on vastineensa suomenkielisessä Uudessa testamentissa.

5.2.3.1 Sana tai sen kantasana ei esiinny etymologisissa sanakirjoissa karjalan kohdalla

Mielenkiintoisimpana ryhmänä oman tutkimukseni kannalta pidän sanoja, jotka etymologisissa sanakirjoissa mainitaan vain suomen kielen kohdalla, ei karjalan, ja joita ei löydy myöskään Karjalan kielen sanakirjasta. Näitä sanoja aineistostani löytyi 11:

ihmini, ivualla 'pilkata, ivata, herjata', *johtaja, johtua* 'johtaa', *kehuo, koppava, meinata* 'aikoa', *meininki* 'suunnitelma', *noršunluu, tykätä* 'rakastaa'; *no niin*

Suomenkielinen hakusana *ihminen* saa sekä SSA:ssa karjalan kielen kohdalla että KKS:ssa vastineet *imehnine* ja *inehmine*. Sen sijaan KKS:n esimerkeissä sana *ihmini* on mainittu Suojärvellä ja Suistamolla, jotka molemmat ovat eteläkarjalaisia, Suomen Neuvostoliitolle luovuttamia pitäjiä. Säämäjärvellä, Suojärveen rajautuvalla aunuksenkarjalaisella paikkakunnalla, on myös tavattu muoto *ihmine*, mutta sen jäljessä on selitys *harvinainen*. Voisi ajatella, että UT:ssa systemaattisesti käytetty muoto *ihmini* onkin kulkeutunut vienankarjalaan Suomen puolelta. Usein kuitenkin sekä vian- että aunuksenkarjalaisessa UT:ssa suomen *ihmistä* vastaa merkitykseltään monikollinen *rahvaš* (karV) / *rahvas* (karA), 'ihmiset, väki, kansa'. Vienankarjalaisessa käännöksessä Mark. 8:n alussa sanat *rahvas* ja *ihmini* vaihtelevat sujuvasti:

Noina päivinä keräyty hyvin äijän *rahvašta* Iisussan luo. — Iisussa kučču opaššettavat luokšeh ta šano: "Miula on šuali näitä *ihmisie*. —" Iisussa käški *rahvahan* istuutuo muah. Šiitä hiän otti ne šeiččemen leipyä — opaššettavat juattih ne *rahvahalla*. — *Ihmiset* šyötih kyllikšeh —. *Rahvašta* oli nelisentuhatta.

Myös yksi UT:n keskeinen ilmaus *Ihmisen Poika* (Mark. 2:19) on vienankarjalaksi käännetty täysin suomen mallin mukaisesti. Sen merkitys on myös selitetty vienankarjalaisessa käännöksessä (alaviitteessä jakeeseen Matt. 8:20), kuten suomenkielissäkin. Sana *ihmini* esiintyy vienankarjalaisessa UT:ssa myös ainakin kahden yhdyssanan alkuosana: sanoissa *ihmisjoukko* (Ilm. 17:15, karA *rahvasjoukko*) sekä *ihmispolvi* 'sukupolvi' (Mark 8:12, karA *rahvaspolvi*), joista jälkimmäinen on siitä erikoinen, että kummankaan murteen sanaa ei ole KKS:ssa. Suomen *sukupolven* vastineiksi KKS antaa sanat *kanta*, *polveš*, *polvi*, *polvikunta*, *polviluku* ja jopa *sukupolvi*, mutta niistä yhtäkään ei ole hyväksytty kumpaankaan UT:n käännökseen.

SSA:n mukaan kantasana *iva* 'pilkka' tavataan suomen kielessä ensimmäisen kerran Jusleniuksella vuonna 1745, mutta sen alkuperä on epäselvä. Muissa sukukielissä se tai sen verbi-johdos *ivata* ei ole esiintynyt lainkaan. Nyt se kuitenkin on otettu vienankarjalaiseen UT:iin frekventatiivijohdoksena *ivualla* kohtaan, jossa Jeesusta *pilkataan* (Mark. 15:20), sekä kohtiin,

joissa suomeksi puhutaan *herjaamisesta* (2. Piet. 2:11: *Ei ni anhelit ivuallen viäritetä henkivaltoja*; Ilm. 13:5–6: *Svierillä oli annettu šuu, kumpani ivuali Jumalua – Še ivuali Jumalan nime*). Toisaalta frekventatiivisuus ei ole nähtävissä partisiipissa *ivuaja* (Ilm. 13:1: *Jumalua ivuaja nimi*), joka vaikuttaisi muodostetun verbistä *ivata*. Molemmat verbit voisivat olla johdoksia suomen sanasta *iva*, vaikka mallia niille ei suomenkielisestä UT:sta löydykään.

Lainasanoiksi suomesta epäilen vahvasti sanoja *johtua* 'johtaa' ja *johtaja* (Room. 12:8). SSA:ssa hakusanan *johtaa* kohdalla on karjalassa kyllä verbi *juohattoa* (ja suomen itämurteissa *juohtaa*), joka löytyy myös KKS:sta. *Juohattoa*-verbin merkitys on SSA:ssa ja KKS:ssa kuitenkin 'johdattaa jku tielle, näyttää jklle tie, osoittaa, viitata (kädellä t. sormella); ohjata, neuvoa, opettaa, selittää, opastaa'. Sillä ei siis ole sitä modernia merkitystä, joka on yksi KS:ssa mainituista: 'käskeä, komentaa jtak joukkoa, ohjata jnk ryhmän toimintaa, olla päällikkönä, esimiehenä, johtajana', joka tarvitaan UT:ssa. Voi siis olla, että verbi *johtua* on lainattu karjalaan tämän merkityksen takia tai jopa sen takia, että ensin olisi lainattu tekijännimi *johtaja*, joka erotuksena vanhasta *juohattajasta* ('muistuttaja, neuvoja') tarkoittaa KS:n mukaan 'jotakin ryhmää, laitosta, yritystä tms. johtavaa henkilöä tai johtavassa asemassa, jonkin johdossa olevaa henkilöä, päällikköä, esimiestä'.

Room. 3:27:ssä käytetään ilmausta *kehuo iččieh*, jota suomenkielisessä UT:ssa vastaa substantiivi *kerskailu*. Verbistä on myös seuraavassa jakeessa johdettu teonsana *kehuminen*. Ilm. 3:17:ssä verbit ovat *kehuo* (karV) ja *kerskua* (sm). Verbi *kehua* tunnetaan SSA:n mukaan vain suomen kielessä, eikä sitä löydy myöskään KKS:sta. Voisi pitää mahdollisena, että verbi *kehua* on lainattu karjalaan nykypuhesuomesta, vaikka sen merkitys siinä lienee useimmiten positiivinen 'puhua jstak arvostaen, kiitellen hyväksi, kiittää, ylistää' (KS). Edellä mainituissa jakeissa lauseyhteydestä käy kuitenkin ilmi sen negatiivinen merkitys 'kerskua, kerskailla, ylpeillä, ylvästellä, leuhkia, leveillä' (KS).

Adjektiivi *koppava* löytyy SSA:sta vain suomen kohdalta ja hakusanan *kopea* alta, jonka yhteyteen sen katsotaan todennäköisesti kuuluvan. KKS löytää vain Vienan Karjalan Kiestinistä adjektiivin *kopie*, mutta *koppavaa* ei mistään. Johdoksena *kopiasta* se on siinä määrin erikoinen, että lainaamista sellaisenaan suomesta voisi pitää mahdollisena.

Sana *norsu* on suomessa peräisin yhdyssanasta *norsunluu*, joka esiintyy jo Agricolaalla merkityksessä 'elefantinluu' (SSA). Sanaa ei kuitenkaan ole tunnettu muissa itämerensuomalaisissa kielissä, eikä sitä löydy KKS:sta, joten vienankarjalaiseen käännökseen *noršunluu* lienee lainattu suomesta.

Kunnaksen väitöskirjassa (2007: 161, 166) verbi *tykätä* esiintyy kahden informantin repelliikeissä, joissa he kertovat suhteestaan suomen kieleen. Verbi tulee tiheään vastaan myös

vienankarjalaisessa UT:ssa, josta löytyy myös neljä muuta nykypuhesuomessa yleistä, A-infinitiiviltään *VtA*-loppuista supistumaverbiä: *meinata* 'aikoa, suunnitella', *hokšata* ja *touhuta* (ks. luku 5.2.1) sekä *omata* (ks. luku 5.2.3.2). *Tykätä* ja *meinata* ovat suomessa lainaa ruotsista, eivätkä SSA ja KKS tiedä niitä käytetyn tai käytettävän karjalassa. Verbit ovat suomessa tyyliltään arkisia (KS), ja vaikuttaakin siltä, että ne ovat nykypuhesuomen mukana kulkeutuneet karjalaan, jossa ne on hyväksytty myös kirjakieleen ja jopa UT:iin.

Tykätä-verbin merkitys on vienankarjalassa suomenkielistä merkitystä vahvempi 'rakastaa', ja sen substantiivitäydennys on aina partitiivissa (kuten suomen *rakastaa*-verbillä):

Tykkyä Hospotie, omua Jumaluaš, koko šytämeštäš, kaikella henkelläš, --. (Mark. 12:30)
Jumala niätšen tykkäsi maailmua niin äijälti, jotta anto oman ainuon Pojan, -- (Joh. 3:16)

Verbistä *tykätä* on vienankarjalaisessa UT:ssa käytössä myös substantiivijohdos *tykkyämini* 'rakkaus', ja verbin *meinata* lisäksi käytetään substantiivia *meininki*, joka vastaa suomenkielisen UT:n käännöksen substantiivia *suunnitelma* tai verbiä *suunnitella*:

Jumala, miän Tuatto, on oman *meininkin* mukah Henkellän pyhittäni tiät, --. (1. Piet. 1:2)
-- mitein moničči miula on ollun *meiniki* tulla tiän luo. (Room. 1:13)
Šilloin käy toteh Jumalan peitošša pietty *meininki*. (Ilm. 10:7)

Substantiivi *meininki* esiintyy SSA:ssa vain suomen kohdalla, eikä sitä ole KKS:ssa, joten sen lainaaminen suomesta vaikuttaa erittäin todennäköiseltä. Suomessa sana on tyyliltään arkinen (KS), ja KS:n ainoa esimerkki siitä on puhekielinen sitaatti.

Suomen sana *rakkaus* on vienankarjalaisessa UT:ssa systemaattisesti käännetty johdoksella *tykkyämini* (esim. tunnetut jaejaksot 1. Joh. 4:7–21, Room. 8:31–39 sekä 1. Kor. 13¹¹). Vaihtoehtojakin olisi kuitenkin ollut: KKS tuntee myös substantiivin *rakkahuš* (ja verbin *rakastoa*) kaikissa murteissa, tosin niiden käytöstä on vain muutama esimerkki. Juudaksen kirjeeseen on vienankarjalaisessa UT:ssa valittu *tykkyämisen* sijaan sanat *armaššuš* ja *armahuš*, jotka KKS myös tuntee. Niiden alkuaan germaaninen kantasana *armas* 'rakas, kallis' tunnetaan SSA:n mukaan kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä, mutta suomessa siitä ei ole johdettu substantiivia eikä verbiä, kuten karjalassa (*armaštua*; *armahuš/armoššuš*). Aunuksenkarjalaisessa UT:ssa on systemaattisesti käytetty verbiä *suvaija* 'rakastaa' ja substantiivia *suvaičus* 'rakkaus', jotka KKS:n mukaan olisivat olleet käytettävissä myös vienankarjalassa. Ilman

¹¹ Myös kolmessa muussa kohdassa (sanojen *käršivällini*, *palkinto* sekä *kaššanta* selityksissä) olen havainnollisuuden tai vertailun vuoksi viitannut Uuden testamentin kirjoihin, jotka eivät sisälly rajaamaani aineistoon.

kääntäjän haastattelua on vaikea löytää syytä siihen, miksi karjalassa olemassa olleet sanat on vienankarjalaisessa UT:ssa sivuutettu ja pääosin korvattu nykypuhesuomesta lainatulla verbillä ja sen johdoksella.

Lopuksi mainitsen vielä partikkeliketjun *no niin*, joka Isossa suomen kieliopissa esitellään otsikon *Partikkeliketjut puheessa* alla ja jota kerrotaan käytettävän rajasignaalina sekä *keskustelun* avauksessa että sen jaksottamisessa (VISK 2018: § 859). Juuri näin sitä käytetään ainakin kolme kertaa myös vienankarjalaisen UT:n *kirjeteksteissä*, joissa siirrytään uuteen aiheeseen. Suomenkielisessä UT:ssa sen vastineet – mikäli niitä edes on – ovat partikkelit *sitten* ja *siis*. Myös tämän partikkeliketjun käytön taustalla voisi nähdä nykypuhesuomen vaikutusta vienankarjalan kirjakieleen. SSA ei tunne sille karjalassa vastinetta lainkaan, KSS:ssa sen vastineeksi annetaan vienankarjalassa (Uhtualla) *nu ka*.

5.2.3.2 Sanan kantasana esiintyy etymologisissa sanakirjoissa

Omana ryhmänään käsittelen kirjeteksteistä löytyneitä johdoksia, joiden kantasanat kyllä löytyvät etymologisista sanakirjoista myös karjalan kohdalta, mutta niistä luotuja Uudessa testamentissa käytettyjä johdoksia ei löydy, eivätkä nämä johdokset esiinny myöskään KKS:ssa:

avuššuš, kantautuo, käršivällini, lempie, luotettava, omakšuo, omata, palkinto, palkita, rissitty, rohkistua 'rohkaista', tarkotuš, tarkkual'l'a, tottelomatoin, ukkoni, Valtijaš

Johdosten kantasanat ovat siis yhteistä alkuperää suomen kanssa, ja karjalan kohdalla SSA:ssa ne ovat seuraavat: *apu, kantoa, käršie, lempi, luottoa, oma, palkka, ristie, rohkie, tarkoittaa, totella, ukko ja valta*. On toki mahdollista, että UT:ssa käytetyt johdokset ovat olleet karjalassa käytössä jo ennen käännöstyötä, vaikkei KKS niitä tunnekaan. Toisaalta aunuksenkarjalaisen UT:n käännöksen vastineista suurimman osan sanakirja tuntee¹²: *abu, tulla, tirppoa hätki, pehmeisüdämelline*¹³, *uskottava, tiijustoa, suvaija, palkka, kiitteä, kannattoa, oppie, kuulematoin, jyry ja Haldivoiččii*. Toisaalta taas silmiinpistävää on se, että useimmilla vienankarjalassa käytetyillä johdoksilla on samakantaiset vastineet suomenkielisessä UT:ssa: *avustus, kantautua, käršivällinen, lempeä, luotettava, (vihkiytyä), (halata), palkinto, palkita, kristitty,*

¹² Vienankarjalan sanalle *tarkotuš* ei ole vastinetta aunuksenkarjalaisessa käänöksessä, ja *rissityn* vastinetta *hristossalaine* KKS ei tunne.

¹³ Löytyy KKS:sta hakusanan *seämine* ('-sydäminen') alta muodossa *pehmeisydämiine*.

rohkaista, tarkoitus, (koetella), tottelematon, ukkonen ja Valtias. Vienankarjalaisessa UT:ssa näiden johdosten runsaus tuntuisi vahvistavan sitä oletustani, että suomenkielinen käännös on toiminut vienankarjalaisen käännöksen mallina enemmän kuin aunuksenkarjalainen. Käännöstä testattaessa kohdekieliset lukijat ovat todennäköisesti ymmärtäneet johdokset tutun kantasanan perusteella. Koska vienankarjalaisen UT:n käännöksellä on esipuheen mukaan pyritty elvyttämään ”kielen moninaista sanastoa”, siihen voisi ajatella liittyvän sen, että tutuista sanoista luodaan läpinäkyviä johdoksia sen sijaan, että käyttöön otetaan periaatteessa omakielinen sana, jota pohjoisessa Karjalassa ei kuitenkaan ymmärretä.

Suomessa ja karjalassa yhteisen kantasanan *apu* verbijohdos *avustaa* esiintyy SSA:ssa vain suomen kohdalla. Siitä johdetulle substantiiville *avustus* KKS antaa vain kaksi vastinetta: *eloapu* ja *posoophie*, joista ensimmäinen onkin otettu lyhennettynä aunuksenkarjalaiseen käännökseen. KS:n esimerkkien perusteella sana *avustus* liittyy erityisesti moderniin yhteiskuntaan ja sen tukimuotoihin¹⁴, enkä tällä kohtaa voi välttyä myöskään ajatukselta, että suomalaisilla kristityillä on ollut ja on edelleen runsaasti monimuotoista *avustustoimintaa* rajantakaisissa ystävyysseurakunnissa (ks. esim. Makkonen 2018). Pidän siten erittäin todennäköisenä, että sana *avuššuš* on lainattu suomesta suoraan vienankarjalaan mukauttaen.

Johdosta *kantautua/kantautuo* (verbistä *kantaa/kantoa*) ei ole mainittu SSA:ssa minkään kielen kohdalla. Kielitoimiston sanakirjan mukaan verbi viittaa pääasiassa äänen kuulumiseen, kuten onkin 2. Piet. 1:17:ssä. Koska verbiä ei ole KKS:ssa, tuntuisi varsin loogiselta, että vienankarjalassa käytetty imperfektimuotoinen verbi *kantautu* on otettu tekstiin suomen mallin (ääni *kantautui*) mukaisesti. Verbi toistuu vielä seuraavassakin jakeessa (*iänen, mi kantautu taivahasta*), vaikka suomenkielisessä tekstissä tätä toistoa ei ole, vaan nyt äänen kuullaan *tulevan* taivaasta (karA *taivahaspäi*).

Karjalan verbin *käršie* yhteydessä sekä SSA:ssa että KKS:ssa mainitaan vain kieltopartiisi *käršimätöin*. On tietysti mahdollista, että myös adjektiivi *käršivällini* (1. Kor. 13:4) ja siitä johdettu adverbi *käršivällisešti* (Room. 9:22) ovat olleet karjalassa käytössä jo ennen UT:n käännöstä, mutta edes adjektiivi ei löydy KKS:sta. Malli sille löytyy kuitenkin vastaavasta kohdasta suomenkielisestä UT:sta, josta se voisi olla lainattu.

Kun suomenkielisessä Room. 11:22:ssa sanotaan, että *Jumala on sekä lempeä että ankara*, se on käännetty vienaksi: *Jumala on lempie, ka ankara niise*. Sekä SSA että KKS tuntevat karjalasta vain substantiivin *lempi*, mutta eivät adjektiivia *lempie*. Arvelen suomen mallin vaikuttaneen tässä sanavalintaan.

¹⁴ KS:n esimerkkejä: *Kunnan, valtion avustukset. Sosiaali-, sairaus-, työttömyys-, äitiysavustus. Hakea, saada, suorittaa avustusta. Valtion avustuksen turvin.*

Verbi *luottoa* löytyy sekä SSA:sta karjalan kohdalla että KKS:sta samassa merkityksessä kuin suomessakin. Sen sijaan VA-partisiipin passiivi *luotettava* antaa KKS:ssa hakutulokseksi 18 adjektiivia, joista yksikään ei ole *luotettava*, joka esiintyy vienankarjalaisessa UT:ssa (Ilm. 1:4; 3:14). Sen sijaan niiden joukossa on aunuksenkarjalaisen UT:n vastine *uskottava*. Koska suomenkielisessä UT:ssa on jälleen täsmälleen sama sana kuin vienankarjalaisessa käännöksessä, suomen vaikutus sanavalintaan tuntuu erittäin todennäköiseltä.

Kantasana *oma* saa SSA:ssa ainoastaan suomen kielen kohdalla johdoksen *omaksua*, jonka tiedetään esiintyneen kirjakielessä vasta vuonna 1874. Sen merkitys KS:ssa on 'ottaa omakseen (jk näkemys, mielipide tms.), sisäistää, ruveta kannattamaan jtk.'. Ilm. 2:24:ssä käytetään suomenkielisissä käännöksissä verbejä *tulla tuntemaan* (KR 1938) ja *vihkiytyä* (KR 1992), mutta vienankarjalaiseen käännökseen on valittu verbi *omakšuo*, jota KKS ei tunne. Koska verbi on suomessakin varsin nuori, voisi olla mahdollista, että se on lainattu suomesta karjalaan. Sen sijaan johdosta *omata* SSA ei mainitse minkään kielen kohdalla, kun taas SKES mainitsee sen suomen kielen kohdalla ja lisää perään kysymyksen *uudismuodostus?* Supistumaverbinä se kuuluu suomessa produktiiviseen uudisverbien vartalo- ja taivutustyyppiin (VISK 2018: § 330). Sitä on kuitenkin pidetty kirjallisena ja kankeana, eikä sen käyttöä ole suositeltu (Maamies 1998); myös KS toteaa *omata*-verbistä "tavallisesti paremmin toisin". Vienankarjalaiseen UT:iin (Jaak. 4:5) verbi on kuitenkin otettu, vaikka sekä aunuksenkarjalaisessa että suomalaisessa käännöksessä asia on ilmaistu jokseenkin toisin:

Jumala tahtou yksin *omata* šen henken, min on meih pannun. (karV)
 Jumal *suvaiččou* ('rakastaa') hengie, kudaman meih pani. (karA)
 Mustasukkaisen kiihkeästi hän *halajaa* henkeä, jonka hän on meihin pannut. (sm)

Kantasana *palkka* saa sekä suomessa että karjalassa (SSA ja KKS) verbijohdoksen *palkata*. Johdokset *palkita*, *palkinto* (ja *palkkio*) sen sijaan esiintyvät SSA:n mukaan vain suomessa, eikä KKS tunne niistä yhtäkään. Kun 1. Piet. 2:14:ssa *čuari on pannun muaherrat palkkiččomah hyvänruatajije* ja Fil. 3:14:ssä *Puavila juokšou, jotta voittas palkinnon*, sanat *palkita* ja *palkinto* näyttävät lainatun suomenkielisestä UT:sta.

Kirjeteksteissä esiintyy sana *rissitty* 'kristitty' (karA *hristossalaine*, sananmukaisesti 'kristuslainen'). SSA:ssa sana *kristitty*, murt. *rissitty*, esiintyy vain suomen kohdalla, ja sen kerrotaan olevan mahdollinen sekamuodostus muinais- ja nykyruotsista (*kristna* 'ristiä, kastaa') ja venäjältä (*krestit'* 'ristiä'). Karjalassa se onkin varmasti ymmärretty verbin *ristie* perusteella, eikä se ole karjalassa aivan tuntematon: KKS antaa suomen hakusanan *kristitty* vastineeksi yhdysosan *rissittyhenki*, joka esiintyy kaikissa murteissa. Lyhyttä muotoa *rissitty* tai sen

aunuksenkarjalan vastinetta *hristossalaine* KKS ei tunne. Voisi olettaa, että vienankarjalaan on otettu mallia suomen kielestä pudottamalla olemassa olleesta sanasta loppuosa pois.

Adjektiivivi *rohkie* saa SSA:ssa karjalan kohdalla vain johdoksen *rohketa* 'rohjeta' mutta KKS:ssa jopa kahdeksan erilaista rohkenemiseen tai rohkaistumiseen liittyvää verbijohdosta. Sen sijaan transitiivisia eli toisen ihmisen rohkaisemiseen liittyviä johdoksia KKS:ssa on vain yksi, *rohkassuttoa*, ja siitäkin on vain yksi esimerkki yhdestä luovutetun alueen pitäjistä. KKS ei siis tunne UT:n verbiä *rohkistua*, joka on valittu Ensimmäiseen Pietarin kirjeeseen ilmaisemaan kirjeen tarkoitusta ja Roomalaiskirjeessä yhtä armolahjoista:

Näillä šanoilla tahoin rohkistua teitä –. (1. Piet. 5:12)

Ken on šuanun lahjan rohkistua, še rohkistakkah toisie. (Room. 12:8)

Vaikka suomen *rohkaista*-verbi kuuluu momentaanijohdoksiin (-*Aise*-verbeihin) ja karjalan *rohkistua*-verbi suoraan suomeksi käännettynä (**rohkistaa*) muistuttaa enemmän suomen muuttamisjohdosten -(i)stA-ryhmää (VISK 2018: § 319, § 370), voisi ajatella, että uusi johdos olisi muodostettu ainakin osin suomen mallin mukaan. Roomalaiskirjeen kohta kun kuuluu suomeksi: *Rohkaisemisen lahjan saanut rohkaiskoon.*

Molemmat etymologiset sanakirjat esittävät adjektiivin *tarkka* johdoksiksi sekä suomessa että karjalassa verbit *tarkata* ja *tarkoittaa* (sm) / *tarkoittoa* (ka), joiden alkuperäinen merkitys on ollut konkreettinen huomaaminen ('tarkkaaminen') ja tähtääminen. SSA ei mainitse niistä johdettua substantiivivia *tarkoitus* missään itämerensuomalaisessa kielessä, mutta SKES osaa kertoa, että nykymerkityksessään *tarkoitus* on esiintynyt suomen kirjakielessä ensimmäistä kertaa vuonna 1745. Koska sana puuttuu KKS:sta, koska sitä ei käytetä aunuksenkarjalassa¹⁵ ja koska samassa kohdassa (Jaak. 4:3) suomen kielessä on juuri sana *tarkoitus*, voisi olettaa, että sana on kyseiseen kohtaan lainattu suomesta. Ilm. 2:2:sta löytyy myös verbijohdos *tarkkual'l'a* 'tarkkailla', joka SSA:ssa mainitaan vain suomen kohdalla ja jota ei löydy myöskään KKS:sta. Se on vapaahko käänös sanalle, jota suomessa vastaa *koetella* ja aunuksenkarjalassa *oppie* 'panna koetukselle, tutkia'.

Verbi *totella* esiintyy SSA:ssa vain suomen ja karjalan kohdalla, mutta sen johdos *tottelevainen* ja kieltopartisiippi *tottelematon* vain suomen kohdalla. Vastaavia adjektiiveja ei löydy myöskään KKS:sta, joka suomen hakusanalle *tottelematon* antaa vastineeksi muun muassa adjektiivit *kuulematoin*, *kuuntelematoin* ja *uskomatoin*. Voisi ajatella, että adjektiivivi *tottelomatoin*

¹⁵ Jaak. 4:3:n käänöksessä sanalla *tarkoitus/tarkotus* ei ole vastinetta.

ja siitä johdettu substantiivi *tottelomattomuš* ovat suomen mallin mukaan muodostettuja, varsinakin, kun jälkimmäistä vastaa suomenkielisessä UT:sa (Israelin kansan) *tottelemattomuus*.

Ukkonen on karjalassa perinteisesti ollut lyhyesti *ukko* (SSA), mutta KKS tuntee sille runsaasti erilaisia vastineita, kuten *ukkoisenilma*, *ukonilma*, *ukonseä* sekä (aunuksenkarjalaisen UT:n) *jury*. Vienankarjalaisessa UT:ssa (Ilm. 4:5 ja 6:1) käytetään kuitenkin ilmausta *ukkosen jury*, mikä vaikuttaa saaneen mallia suomenkielisen UT:n *ukkosen jylystä/jylinästä*. Karjalankielinen perusmuoto sanalle on siten *ukkoni*, mutta se ei tule UT:ssa sellaisenaan vastaan.

Sana *Valtias* (Ilm. 6:10) löytyy SSA:sta verbin *vallita* alta, jonka merkitys on 'olla valta-asemassa, hallita'. Verbin tiedetään esiintyneen vain suomessa ja virossa, substantiivin vain suomessa. SSA:n mukaan verbi voi olla johdos sanasta *valta*, minkä perusteella vienankarjalaiseen UT:iin valittu *Valtijaš* lieneekin ymmärretty.

5.2.4 Suomalaisen lainasanojen mukauttaminen karjalan kieleen

Suomalaislainojen sopeuttamisen karjalaan vaikuttaa tapahtuneen nativisaation tuloksena, koska analogisia malleja sille on olemassa lähes 3000 yhteisen sanan sanastokerrostumassa runsaasti. Esittelen tässä luvussa lyhyesti omasta aineistostani löytyneitä tapauksia.

Vienankarjalassa vain vokaalit *u*, *y* ja *i* voivat esiintyä pitkinä (Zaikov 2013: 14). Niinpä suomalainen lukija huomaa nopeasti, että suomen *aa* > *ua*, *ää* > *iä* (ensi tavussa) ja *ää* > *yä* (jälkitavuuissa): *vaatia* > *vuatie*, *johtaa* > *johtua*; *häävieras* > *hiävieraš*, *tykkään* > *tykkyämini*. A-infinitiivin muodostus on erityisen mielenkiintoinen: muita esimerkkejä aineistossani ovat U-vartalaiset *koitua* > *koituo*, *kehua* > *kehuo*, *kantautua* > *kantautuo* sekä *omaksua* > *omakšuo*. Jos verbi on O-vartaloisen (joita aineistossani ei ollut), sen A-infinitiivi muodostetaan samalla tavoin (*sanoa* > *šanuo*). Samoin lankeavat yhteen *i*- ja *e*-vartaloisten verbien 1. infinitiivin muodot: *huolehtia* > *huolehtie*; *lukea* > *lukie* (ei aineistoani). Muutos *-eä* > *-ie* on kuitenkin nähtävissä löytämässäni adjektiivissa *lempie* (< *lempeä*).

Koska karjalassa konsonanttiyhtymät *st* ja *št* ovat astevaihtelussa (Zaikov 2013: 52), se heijastuu myös johdoksiin *rissitty*, *issuin* ja *avuššuš*, vaikka suomenkielisissä malleissa vaihtelematon muoto onkin eikä aineistosta löydy substantiiville *avuššuš* kantaverbiä **avuštua*. Myös *š* on liitetty lainasanoihin sinne, mihin se distribuutiota koskevien sääntöjensä (Zaikov 2013: 37–44) perusteella sopii: esim. *šovittua*, *hokšata*, *tarkotuš*, *heikkouš*, *käršivällisešti*, eli myös esim. ominaisuutta ilmaiseviin ja adverbijohdoksiin. Myös esimerkiksi lainaverbi *palkita* on mennyt samaan muottiin kuin karjalan *lukita*: *lukiččou* (1. Piet. 2:14: *on pannun palkiččomah*).

Suomen *-tOn*-loppuiset adjektiivit on systemaattisesti mukautettu karjalaan omalla johtimella *-tOin*: *kelvotoin, tyytymätöin, tottelomatoin*. Samoin *-nen*-loppuiset substantiivit ja adjektiivit saavat karjalassa aina vastineekseen johtimen *-ni*: *ihmini, ukkoni, käršivällini*.

Nativisaatiosta sen sijaan ei ole kysymys sanojen *ihmetellä, ihminen, johtaa* ja *johtaja* kohdalla. Näillä sanoilla on karjalassa yhteistä alkuperää oleva vastine, jossa on myös omaperäinen karjalainen äännerakenne (*imeh-* ja *juoh-*). Suomalaisella äännerakenteella lienee tehty eroa sanojen entiseen merkitykseen.

5.3 Suomesta otetut merkityslainat

Tutkimukseni perusteella vaikuttaa siltä, että lainasanojen lisäksi suomesta on lainattu karjalaan myös uusia merkityksiä jo olemassa olleille sanoille. Nämä sanat ovat luonnollisesti yhteistä alkuperää suomen kanssa eli löytyvät etymologisista sanakirjoista. Samoin kuin lainasanat, myös nämä uudet merkitykset voivat jo löytyä Karjalan kielen sanakirjasta, tai sitten niitä ei ole vielä ehditty sinne lisätä, mikä viitannee siihen, että merkityslaina voisi olla varsin tuore. Näihin sanoihin vaikuttaisi pätevän mitä suurimmassa määrin se, että käännökseen on haettu mallia suomenkielisestä Uudesta testamentista.

5.3.1 Karjalan kielen sanakirjassa tunnetut merkitykset

Aineistostani löytyi alla olevat neljä sanaa, joiden merkitys löytyy SSA:sta vain suomen kohdalla, eli karjalan kohdalla merkitys on toinen. Uusi merkitys, joka esiintyy UT:ssa ja joka todennäköisimmin on lainattu suomesta, löytyy kuitenkin jo Karjalan kielen sanakirjasta.

joutuo, kaštua, käyvä, vero

Verbillä *joutua* (su) / *joutuo* (ka) on SSA:n mukaan molemmissa kielissä merkitykset 'ehtiä' ja 'valmistua'. Vain suomessa on lisäksi merkitys 'päätyä', joka on verbin ensisijainen merkitys Kielitoimiston sanakirjassa (tahaton muutos tai välttämättömyys, pakko). Verbi *joutuo* on KKS:n mukaan kyllä käytössä myös tässä merkityksessä kaikissa murteissa, mutta esimerkkejä siitä on vain 12, ja niistä useimmat ovat joko luovutetuilta alueilta tai niiden rajapitäjistä. KKS:n

mukaan myös vienankarjalassa käytettävissä olisi ollut verbi *puuttuo* ('joutua pulaan, vaikeuksiin tms. '; joutua, osua, päästä jhk paikkaan t. tilaan'), josta annetaan yksinomaan tässä merkityksessä 57 esimerkki-ilmausta tasaisesti eri murteista etelästä pohjoiseen. *Joutuo*-verbi vaikuttaa siis karjalassa ainakin harvinaiselta, ja mahdollista lienee, että sen uusi merkitys voisi olla jossain vaiheessa suomesta lainattu.

Karjalassa laajasti käytössä olevaa verbiä *ristie* vastaa vienankarjalaisessa käännöksessä verbi *kaštua*, jonka kristillinen merkitys saattaisi olla lainaa suomesta. Kristilliseen kasteeseen tämä verbi liittyy KKS:n mukaan Vuokkiniemellä, Repolassa ja (luovutetulla) Suojärvellä, jotka kaikki sijaitsevat Suomen rajalla, sekä Tverin Karjalassa. Suojärvellä merkitys on merkitty harvinaiseksi ja uudenaikaiseksi. Verbin päämerkitys kaikissa murteissa on 'kastella, kostonuttaa', joka esiintyykin Ilm. 19:13:ssa: *vereh kaššettu sviitka*. Verbistä on myös johdettu substantiivi *kaššanta* 'kaste' (esim. Matt. 4:16, 1. Piet. 3:21), jota ei kuitenkaan löydy KKS:sta, ja sen merkitys onkin selitetty Uuvven Šanan šanaštossa.

SSA:ssa verbin *käyvä* 'käydä' merkitys on karjalan kohdalla 'kulkea, liikkua, ruveta, ryhtyä, sopia'. KKS lisää merkitykseen myös 'sattua, tapahtua', joka sillä on Mark. 1:4:ssä (*Niin käviki*), kun viitataan profeetta Jesajan toteutuneeseen ennustukseen. Suomeksi vastaavassa kohdassa sanotaan, että *näin tapahtui*. KS:n esimerkit *käydä*-verbin käytöstä tässä merkityksessä ovat eräänlaisia fraaseja: *jkn kävi kätevästi, kävi käden käännteessä; kävi hyvä onni, tuuri; kävi miten kävi; Kävipä hyvin!* Merkitys voisi olla lainautunut vienankarjalaan nykypuhesuomesta.

SSA:ssa sanan *vero* päämerkitys suomen kohdalla on sen nykyinen merkitys 'maksu', kun taas karjalan kohdalla sen ainoa merkitys on 'ateria', joka on sen päämerkitys myös KKS:ssa lukuisine esimerkkeineen. KKS mainitsee sanaa käytettävän suomalaisessa merkityksessä vain Ilomantsissa ja Suojärvellä, joista jälkimmäisessä merkityksen todetaan olevan uudenaikainen. Voisi olettaa, että tämä merkitys olisi suomesta omaksuttu.

5.3.2 Karjalan kielen sanakirjasta puuttuvat merkitykset

Aineistossani oli kahdeksan sanaa, jotka kyllä löytyvät KKS:sta mutta joiden UT:ssa käytettyä merkitystä sieltä ei löydy:

armotoin (sm *säälimätön*) (Room. 1:31)
henkivallat (sm *henkivallat*) (2. Piet. 2:10)
huolehtie (sm *huolehtia, olla huolissaan*) (Mark. 13:11)
moršien (sm *morsian*) (Ilm. 18:23)
muka (ei vastinetta suomessa) (1. Joh. 2:21)
pisto 'pistäminen; pistos' (sm *pisto*) (Ilm. 9:5)
pyhitteä (sm *pyhittää*) (1. Piet. 1:2)
šovittua (sm *sovittaa*) (1. Joh. 2:2; Room. 5:10)
tunnuštua 'tunnustaa' (sm *tunnustaa*) (2. Joh. 1:7)

SSA:ssa substantiivin *armo* merkitys on sekä suomessa että karjalassa 'armo, sääli'. KKS lisää merkitykseksi myös 'Jumalan armo ihmisiä kohtaan' Sen sijaan johdoksella *armotoin* on sekä SSA:ssa karjalan kohdalla että KKS:ssa vain merkitys 'orpo'. UT:ssa sana on kuitenkin saanut suomessa tunnetun merkityksen 'säälimätön, armoa antamaton'.

SSA:ssa sanan *henki* uskonnollinen merkitys 'henkiolento' esiintyy vain suomessa, mutta KKS sen jo tuntee ja mainitsee esimerkit *pyhä hengi / paha hengi* etelä- ja aunuksenkarjalasta. KKS:sta löytyy myös yhdyssana *henkivalta*, mutta sen merkitys on 'vapaus, oikeus' ja sitä kerrotaan käytettävän myös vannottaessa. Vienankarjalaisessa UT:ssa sitä käytetään kuitenkin täysin suomenkielisen UT:n mallin mukaisesti.

SSA:ssa substantiivista *huoli* karjalassa johdettu verbi *huolie* saa merkitykset 'huolia, kelpuuttaa'; 'ottaa varteen, piitata'. Johdosta *huolehtie* siellä ei vielä mainita, kuten suomessa, mutta KKS:sta se jo löytyy. Sen merkitykseksi annetaan kuitenkin vain 'huolehtia, pitää huolta', eikä esimerkkejä sen käytöstä ole lainkaan. Mark. 13:11:ssä Jeesus kuitenkin puhuu siitä, ettei opetuslasten tule *olla huolissaan* (*huolehtia* KR 1938, 'murehtia, pelätä') tulevien tapahtumien edessä. Vienankarjalaiseen käännökseen onkin tähän kohtaan valittu vastine vanhemmasta suomenkielisestä käännöksestä. KKS:n antaman merkityksen mukaisesti kyseistä verbiä on sen sijaan käytetty 1. Piet. 5:7:ssä: *Hiän huolehtiu teistä*, mikä taas on mielenkiintoista siksi, että suomessa verbin paikalla on ilmaus *pitää huolta*.

Sanalla *moršien* on karjalassa sekä SSA:n että KKS:n mukaan suomalaisittain vieras merkitys: 'nuorikko avioliiton ensivuotena t. -vuosina t. kunnes synnyttää ensimmäisen (tyttö)lapsen'. 'Miehelään lupautunut, kihloissa oleva neito' sen sijaan on *antilas* kaikissa murteissa. Vienankarjalaisessa UT:ssa on käytetty sanaa *moršien* tarkoittamassa sekä morsianta yleensä

(Ilm. 18:23) että seurakuntaa Karitsan häissä (Ilm. 19:7). Tämä käyttö lienee täysin suomen mallin mukaista.

Partikkelin *muka* merkitys on karjalan kielessä sekä SSA:n että KKS:n mukaan 'niin, siten, sillä tavalla', tai sillä ilmaistaan myönteistä vastausta. KKS:ssa ei ole yhtäkään esimerkkiä sen käytöstä vienankarjalassa. Uudessa testamentissa sana kuitenkin esiintyy seuraavassa yhteydessä: ”*Työ oletta Pyhän voitelomat ja tiijättä kaiken. En mie šentäh kirjuta teilä, jotta työ muka että tunsis tositietuo. Kirjutan šentäh, kun työ tunnetta šen – –.*” (1. Joh. 2:21–22a). *Muka* ei voi tässä olla perinteisessä karjalaisessa merkityksessään vaan ilmaisee, että kirjoittaja pitää väitettä epätotena (KS): ei ole totta, että seurakunta ei tuntisi totuutta vaan päinvastoin. Tätä on vienankarjalaisessa tekstissä ilmeisesti haluttu korostaa; suomenkielisessä UT:ssa sille ei ole vastinetta.

Pistää-verbi saa karjalassa sekä SSA:n että KKS:n mukaan kyllä johdoksen *pisto*, mutta konkreettisten tarkoitteiden (mm. 'patorakennelma, turo, lyhderivi') lisäksi sillä on vain merkitys 'pistävä kipu', ei hyönteisen pistämiseen liittyvää merkitystä, kuten suomessa (*hytysen-, ampiaisenpisto*, SSA). Sama kipuun liittyvä merkitys on johdoksella *pissos*, eikä sanakirjoista löydykään erillistä sanaa hyönteisen pistolle. *Piston* uusi merkitys lienee lainattu suomesta.

SSA:n mukaan sanalla *pyhä* on karjalassa merkitykset 'paasto'; 'pyhäpäivä, sunnuntai'; 'hurskas, pyhitetty', mutta verbillä *pyhitteä* vain merkitys 'paastota'. Aivan samoin on KKS:ssa, jossa sillä on lisäksi merkitys 'elää erakkona'. Vienankarjalaisessa UT:ssa tavattava merkitys pitää pyhänä'; 'tehdä pyhäksi' vaikuttaisi lainatun suomesta.

Verbiltä *šovittua* puuttuu sekä SSA:ssa että KKS:ssa sen uusitamentillinen merkitys, joka KS:n mukaan on 'hyvittää tekemänsä vääräys, korvata aiheuttamansa vahinko tms.'. Karjalan kielessä sillä ollut vain merkitys 'sovittaa, suostutella, välittää, saada sopimaan', joka tietysti on melko lähellä UT:n merkitystä. Vienankarjalaisessa UT:ssa verbiä *šovittua* on käytetty samoissa kohdin kuin suomenkielisessä UT:ssa verbiä *sovittaa* tai substantiivia *sovitus*, ja sen kristillinen merkitys lienee helppo ymmärtää lauseyhteydestä:

Hiän on kuolomallah piäštän miät riähistä ta niin šovittan miät Jumalan kera. (1. Joh. 2:2)

Jumala anto Iisussan uhriksi, jotta vois tämän uhrin kautti šovittua ihmiset Iččeh kera. (Room. 3:25)

– – Jumalan Pojan kuoloma šovitti miät Jumalan kera, konša vielä olima Hänen vihollisie – –. (Room. 5:10)

Verbiä *šovittua* ei ole selitetty Uuvven Šanan šanaštossa, kuten on verbi *pelaštua*. Koska aunuksenkarjalaisessa käännöksessä vastaavissa kohdissa käytetään ilmauksia *on prosken'n'u meijän riähkis* ja *tuo prosken'n'an*, *šovittua*-verbin käyttö tässä yhteydessä lienee karjalan kielessä uutta. Suomenkieliselle substantiiville *sovitus* KKS ei anna mitään vastinetta, ja esimer-

kiksi 1. Joh. 4:10 (sm – – *hän on – – lähettänyt Poikansa meidän syntiemme sovituksiksi*) on käännetty *Hiän työnsi oman Poikah šovintouhriksi miän riähistä*.

Kun suomenkielisen UT:n kirjeteksteissä puhutaan Jeesuksen tunnustamisesta, verbin *tunnustaa* merkitys sekä SSA:n että Kielitoimiston sanakirjan mukaan on tässä tapauksessa 'ilmaista uskonsa, vakaumuksensa tms.', minkä SSA:ssa arvellaan olevan ruotsin kielen vaikutusta. Tämä merkitys puuttuu karjalan verbiltä *tunnuštua* sekä SSA:ssa että KKS:ssa, mutta sitä on kuitenkin käytetty suomen mallin mukaisesti esim. 2. Joh. 1:7:ssä: *Hyö ei tunnuššeta Iisusua Hristossua ihmisekši – –*. Sanaa ei kuitenkaan käytetä systemaattisesti, ja niinpä esimerkiksi lähellä olevassa 1 Joh. 4:2:ssa suomen *tunnustaa*-verbiä vastaa yksinkertaisesti *šanuo*: – – *Jumalan Henki on šillä, ken šanou, jotta Iisussa Hristossa on ihmini – –*.

5.3.3 Mahdolliset käännöslainat

Löysin aineistosta joukon yhdyssanoja, joiden osista suurin osa on suomen ja karjalan yhteistä alkuperäissanastoa. Näitä perussanoja ei kuitenkaan ollut samalla tavoin yhdistetty uusiksi käsitteiksi aunuksenkarjalaisessa UT:ssa, eikä näistä yhdyssanoista löytynyt mainintoja myöskään KKS:sta. Yhdyssanoilla on myös selvä malli tai esikuva suomenkielisessä UT:ssa, joten ne lienee lainattu sieltä karjalaan mukauttaen, tai sitten niitä voinee pitää myös käännöslainoina:

hiävieraš (sm *häävieras*) (Mark. 2:19)
kirjakiärö (sm *kirjakäärö*) (Ilm. 5:1)
šurmanisku (sm *surmanisku*) (Ilm. 13:3)
uhrilahja (sm *uhrilahja*) (Mark. 7:11)
uhrileipä (sm *uhrileipä*) (Mark. 2:26)
valtaissuin (sm *valtaistuin*) (Ilm. 1:4)
villipeto (sm *villipeto*) (Ilm. 6:8)

SSA kertoo karjalassa esiintyvän sanan *heät*, mutta ei siitä laadittuja yhdyssanoja, kuten suomessa (*häävieras*, *häähuone*). KKS:n mukaan *heät/hiät* on käytössä vain varsinaiskarjalassa. Sanalla *vieraš* on puolestaan SSA:ssa karjalan kohdalla ainoastaan merkitys 'vieras, outo', mutta KKS tuntee jo kaikissa murteissa sille merkityksen 'vierailija, kyläilijä'. Vienan-karjalaisen käännöksen *hiävieraš* saattaisi kuitenkin olla laadittu suomen mallin mukaisesti.

SSA tuntee karjalassa verbin *keärie* mutta ei yhtään johdosta sille. KKS:n mukaan substantiivilla *keärö/kiärö* on vain merkitys 'nippu kehruukuntoon muokattuja pellava- t. hamppusormauksia', ja se esiintyykin vain kolmessa pitäjässä. Esimerkkilauseita ei ole lainkaan. *Kirjakiärö* lieneekin sana, jolle ei aikaisemmin ole ollut tarvetta, ja koska suomen *kirjakäärö* on ollut riittävän läpinäkyvä, se on ollut helppo lainata mukauttamalla vain -ää- > -iä-.

Ilm. 13:3:ssa kerrotaan sekä suomeksi että vienankarjalaksi, että yksi pedon päistä oli saanut *surmaniskun/šurmaniskun*. Yhdyssanan molemmat osat ovat suomen ja karjalan yhteistä alkuperäissanastoa ja myös käytössä kaikissa karjalan murteissa. Vienankarjalaiseen UT:iin on jostain syystä valittu suomen mallin mukainen yhdyssana, vaikka lukijat olisivat varmasti ymmärtäneet myös aunuksenkarjalan 'kuolemanhaavaa' tarkoittavan sanan.

Sekä SSA:ssa että KKS:ssa sanan *uhri* merkitys on karjalassa paitsi 'uhri' myös 'uhrilahja', joten uutta yhdyssanaa sitä varten ei periaatteessa olisi tarvinnut luoda. Näin on kuitenkin vienankarjalassa tehty, eli suomen mallin mukaisesti on käytetty sanaa *uhrilahja*. Samoin on hyödynnetty kenties suomen mallista yhdyssanaa *uhrileivät*.

KKS:sta löytyvät yhdyssanat *issuinlauta* ja *issuinteljo*, mutta Ilmestyskirjassa runsaasti käytettyä sanaa *valtaissuin* se ei tunne. Vaikuttaisi siltä, että vienankarjalan sanastossa on tällä kohtaa ollut aukko, joka on täytetty suomesta saadun mallin mukaisesti yhdyssanalla *valtaissuin*, jonka molemmat osat ovat olleet lukijoille tuttuja.

Suomen sanat *villi*, *peto* ja jopa *villipeto* löytyvät jo SSA:sta, kun taas karjalan kohdalla niitä ei mainita lainkaan. KKS tuntee vain sanan *peto*, mutta senkin vain kahdesta vienankarjalaisesta ja yhdestä luovutetusta pitäjistä. Aunuksenkarjalassa tällä kohtaa käytetty sana *zvieri* tunnetaan kaikissa karjalan murteissa, ja vienankarjalaisessa käännöksessä sitä (muodossa *svieri*) käytetäänkin silloin, kun Ilmestyskirjassa puhutaan pelkästä *pedosta* (luvusta 12 eteenpäin). Tämä peto on kuitenkin jotain muuta kuin pelkkä eläin, ja koska ilmeisesti näiden kahden välille on haluttu tehdä eroa, se on saatu käyttämällä villieläimestä suoraan suomesta otettua, läpinäkyvää yhdyssanaa.

6 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA

Kun Raamattua käännetään mille tahansa kielelle ensimmäistä kertaa, ongelmana tai ainakin hidasteena on se, että tarvittavaa hengellistä sanastoa ei ole valmiiksi olemassa (Laakso 1998: 12–13). Näin vaikuttaa olleen jossain määrin myös vienankarjalan kohdalla, vaikka sen puhujat ovat olleet kristittyjä jo 1200-luvulta alkaen. Jumalanpalveluskieli kautta vuosisatojen on Vienan Karjalassa ollut kirkkoslaavi tai venäjä, eikä omakielistä Raamattua tai muuta hengellistä kirjallisuutta ole juuri ollut. (Pesonen 1991: 5, 10.) Tuoreessa Uuden testamentin käännöksessä venäläisiä lainasanoja on kuitenkin huomattavan vähän, ja ne ovat pääasiassa niitä, jotka Pesonen (1991) on tutkimuksessaan Virtarannan vienalaismurteiden kielennäytekokoelmista listannut. Uusia venäläislainoja ei käännökseen siis ole hyväksytty, minkä osoittaa myös jo pikainen vertailu aunuksenkarjalaiseen käännökseen: siinä käytettyjä venäläislainoja ei juuri esiinny vienankarjalaisessa käännöksessä, vaikka ne myös valtakielen ympäröimässä Vienan Karjalassa olisi todennäköisesti ymmärretty.

Oletin alun perin, että vienankarjalasta puuttuva hengellinen sanasto olisi UT:n käännökseen lainattu suomesta. Näin onkin tapahtunut, mutta vain osittain. Käännöksessä on nimittäin – lainaamisen sijaan – hyödynnetty runsaasti suomen ja karjalan yhteisestä alkuperäissanastoa, ja tarvittavaa uutta sanastoa myös luotu omaperäisistä aineksista. Seuraavissa luvuissa käsitellen tutkimukseni tuloksia tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä. Lainasanojen ja merkityslainojen tarkastelu on kuitenkin yhdistetty samaan lukuun (6.2).

6.1 Suomen kanssa yhteistä alkuperää oleva sanasto

Uuvven Šanan alkusanoissa todetaan seuraavasti: ”Kiännöštyö on auttan noštamah kanšan muissista kielen moninaista šanaštuo. Uuši Šana vienakši kučču meitä pakajamah omalla kielellä Jumalan kera – –.” Käännöksen laatijat ja tarkistajat vaikuttavatkin nähneen vaivaa sen eteen, että he ovat tutkineet ja etsineet oman kielen ja murteen unohdettuja tai ainakin käytöstä pois jääneitä ilmaisuvaroja ja sitten testanneet ja hyväksyttäneet ne tulevilla lukijoilla. Helpompi ja nopeampi tie olisi ollut mallin ottaminen aunuksenkarjalaisesta käännöksestä ja siihen kuuluvien venäläislainojen hyväksyminen. Käännöstyöhön näyttää liittyneen vahva ymmärrys äidinkielen merkityksestä hengellisten ilmiöiden ymmärtämisessä ja kokemisessa, ja periaatteen käytännön toteuttaminen on samalla ollut uhanalaisen kielen aktiivista elvytystä.

Vienankarjalaisen UT:n käännökseen on valittu runsaasti suomen ja karjalan yhteistä alkuperäissanastoa. Koska suomi ja karjala ovat sukukieliä, niiden ikivanha perussanasto on yhteistä. Keskeisen sanaston yhteisyys on helposti todettavissa lukemalla vaikkapa Markuksen evankeliumin ensimmäistä lukua: suomenkielisen lukijan on mahdollista ymmärtää tekstin pääsisältö molemmista karjalankielisistä käännöksistä, koska suurin osa sanastosta on yhteistä: *tämä, hyvä, viesti, Jumala, Poika, še, lähtie liikkehele / alkua, kirjuttua, missä, nämä, minä/mie, työntee, varustua/raivata* jne. Sanoja on kaikista sanaluokista, ja kun lukija on selvillä suomen ja karjalan pääasiallisista äänteellisistä vastaavuuksista – jotka tulevat esiin myös suomen itämurteissa – lukeminen ei varsinkaan vienankarjalaksi tuota juurikaan ongelmia¹⁶. Aunuksenkarjalaisessa tekstissä suomalaisittain vieraita sanoja alkaa kuitenkin välittömästi tulla vastaan huomattavan tiheään: *nenga* 'niin kuin'¹⁷, *kniiga* 'kirjutus', *doroga* 'tie', *tropa* 'polku', *rodie* 'käyvä', *ristindii* 'kaššanta', *muanitella* 'kiušata', *diivuija* 'kummekšie', *muatkoi* 'anoppi', *žuaru* 'kuume' jne. Aunuksenkarjalassa näkyvät siis selvästi kautta vuosisatojen saadut venäläisvaikutteet, jotka eivät ole ulottuneet pohjoiseen Karjalaan ja joita ei myöskään vienankarjalaisen Uuden testamentin käännökseen ole valittu. Niiden sijaan vienankarjalaisessa UT:ssa onkin käytetty suomen ja karjalan yhteistä alkuperäissanastoa, jota on heti nähtävissä edellisten esimerkkisajojen selityksissä. Niiden joukossa on tosin heti myös yksi merkityslaina (*käyvä* merkityksessä 'tapahtua'), joita käsittelem seuraavassa luvussa.

Vienankarjalaisesta Uudesta testamentista löytämäni suomen kanssa yhteistä alkuperää olevat sanat, joiden vastineet tunnetaan samassa merkityksessä myös nykysuomessa, ovat UT:n viestin kannalta keskeisiä, ja varsinkin verbit ilmaisevat usein henkistä tai hengellistä toimintaa tai kokemusta. Kristinuskon kannalta keskeisiä verbejä ovat *luvata*, *pelaštuo* ja *toivuo*, ja käytössä ovat myös niistä johdetut substantiivit *lupauš*, *pelaššuš* ja *toivo*. Vaikuttaa myös siltä, että vienankarjalaisen käännöksen sanastoon on saatu rikkautta ja vaihtelevuutta käyttämällä suomen kanssa yhteisestä sanastosta löytyneitä synonyymejä (esim. karV *hämmäštyö*, *kummekšie*, *ällistyö*; karA *diivuija*). Useissa kohdissa sanavalinnalle näyttää myös löytyvän malli suomenkielisestä käännöksestä.

¹⁶ Lukijan on kuitenkin hyvä olla tietoinen vanhoista venäläisistä lainasanoista, joita on myös vienankarjalassa, kuten Mark. 1:ssä heti alussa *Iisus(sa)* 'Jeesus', *Hristossa* 'Kristus', *Hospoti* 'Herra', *riähkä* 'synti', *aijän* 'paljon'.

¹⁷ Selitykset vienankarjalaisen käännöksen vastaavista jakeista.

6.2 Suomesta mahdollisesti lainatut sanat ja merkitykset

Vienankarjalaisten ja suomalaisten läheiset ja vilkkaat kontaktit kautta vuosisatojen ovat nähtävissä kielikontaktitilanteen yleisimmässä seurauksessa: sanojen lainaamisessa. Sanojen lainaamista motivoi yleensä kaksi pääsyötä, joiden voi nähdä pätevän myös vienankarjalaisten lainatessa sanoja suomesta: omassa kielessä on tarve uudelle nimitykselle, tai uusi sana halutaan omaan kieleen lähdekieleen liitetyn prestiisin takia (Winford 2003: 38).

Lainasanat tulevat yleensä sieltä, mistä itse ilmiökin, eli sanat kulkevat jossain suhteessa kehittyneemmästä kieliyhteisöstä alkeellisempaan, ja samaan aihepiiriin liittyvät sanat tulevat yleensä samalta taholta. Esimerkiksi suomen kielen kristillinen sanasto on muutamaa keskeistä slaavilaislainaa lukuun ottamatta lainattu ruotsista. (Häkkinen 2006: 69, 230.) Vienankarjalan kohdalla tilanne näyttäytyy kuitenkin erilaisena: koska jumalanpalveluskieli on aina ollut venäjä, on selvää, että hengelliset käsitteet ovat olleet olemassa ja ne on opittu (jos on opittu) venäjäksi. Tämä sanasto vaikuttaa kuitenkin Uuden testamentin kääntämisen valossa varsin puutteelliselta, koska Pesosen (1991) listauksessa pääosa sanoista liittyy kirkolliseen elämään eikä niiden joukossa ole kristinuskon keskeisimpiä käsitteitä, kuten *vanhurska(u)s*, *lunastaa*, *lunastus*, *sovittaa*, *sovitus*, *pyhittää* ja *pyhitys*. Uutta testamenttia käännettäessä käyttökelpoisia sanoja niiden joukossa on ollut kymmenenkunta, joukossa muun muassa *Iisussa*, *Hristossa*, *Hospoti*, *molie*, *prostie* ja *riähkä*, joille ole ollut tarvetta luoda uusia vastineita. Sen sijaan aunuksenkarjalaisen käännöksen mallin mukaisia uusia venäläislainoja ei ole haluttu ottaa käyttöön, joten (suomen kanssa yhteisen) alkuperäissanaston lisäksi on käännytty suomen kielen tarjoamien mahdollisuuksien puoleen, joita on käsittäkseni ollut kaksi: suomesta jo mahdollisesti lainattu ja käytössä oleva sanasto sekä suomenkielisen Uuden testamentin malli. Koska vienankarjalan kristillinen sanasto on näin ollen koostettu sekä omaperäisistä ja suomen kanssa yhteisistä sanoista että venäläisistä ja suomalaisista lainasanoista, se ei suomen tavoin muodosta yhdestä tietystä kielestä lainattujen sanojen semanttista kenttää.

Aineistostani löysin 47 sanaa, jotka on mahdollisesti lainattu suomesta vienankarjalaan. Näistä sanoista 14 on sellaisia, joista tieto lainaamisesta suomesta tai suomen kautta karjalaan perustuu etymologisiin sanakirjoihin. Näihin sanoihin pätee täsmälleen sama minkä edellä totesin suomen ja karjalan yhteisestä alkuperäissanastosta (johon ne lasketaankin kuuluviksi): verbit ilmaisevat pääasiassa henkistä toimintaa tai kokemusta (*hokšata*, *kurittua*, *valittua*, *vuatie*), kun taas substantiivit pääasiassa konkreettisia asioita (*homma*, *kamari*, *lasi*, *myrkky*, *riimu*, *sortti*, *tulli*). Ryhmään kuului yksi adjektiivi (*kelvotoin*) ja yksi adverbi (*juštih*). Lisäksi

löysin neljä johdosta (*heikkouš, touhu, touhuta, tyytymätöin*), joiden kantasanat on lainattu suomesta karjalaan mutta joita ei löydy KKS:sta. Tässä yhteensä 18 sanan ryhmässä huomio kiinnittyy toisaalta nykypuhesuomeen kuuluviin sanoihin, toisaalta sanoihin, joilla on täsmällinen vastineensa suomenkielisessä UT:ssa. Molempiin ilmiöihin palaan käsitellessäni uudempia mahdollisia lainasanoja.

Kielestä toiseen lainataan yleisimmin substantiiveja ja adjektiiveja, kun taas verbien lainaamista rajoittaa usein niiden taivutuksen kompleksisuus (Winford 2003: 51; VISK § 150–151). Jos lainanantaja- ja lainansaajakieli ovat typologisesti läheisiä, verbien lainaaminen ja mukauttaminen ei kuitenkaan tuota ongelmia (Winford 2003: 52). Tämä on nähtävissä omassa aineistossani, jossa 47 lainatun sanan joukossa on yhtä paljon verbejä kuin substantiiveja. Selvästi vähemmän on puolestaan adjektiiveja (vain seitsemän) (taulukko 2).

Taulukko 2. Vienankarjalaisen Uuden testamentin sisältämät suomesta vienankarjalaan mahdollisesti lainatut sanat sanaluokittain

Sanaluokka		n
Substantiivit	homma, kamari, lasi, myrkky, riimu, sortti, tulli; heikkouš, touhu; ihmini, johtaja, meininki, noršunluu, rissitty, Valtijaš; avuššuš, palkinto, tarkotuš, ukkoni	19
Verbit	hokšata, kimaltua, kurittua, valittua, vuatie; touhuta; ihmetellä, koituo; ivualla, johtua, kehuo, meinata, tykätä; kantautuo, omakšuo, omata, palkita, rohkistua, tarkkual’l’a	19
Adjektiivit	kelvotoin; tyytymätöin; koppava; käršivällini, lempie, luotettava, tottelomatoin	7
Adverbit	juštih	1
Partikkelit	no niin	1
Yhteensä		47

Sekä mahdollisia lainasanoja (taulukko 2) että merkityslainoja (taulukko 3) tarkastellessa huomio kiinnittyy pääasiassa kahteen seikkaan: kristinuskoon liittyviä sanoja löytyy lähinnä merkityslainojen joukosta, ja lainasanojen joukossa on puolestaan jonkin verran sanoja, jotka KS:n mukaan ovat suomen kielessä tyyliltään arkisia. Kolmas lainoja koskeva ilmeinen seikka on suomenkielisen UT:n malli, joka ei taulukoista käy ilmi mutta jota alla käsittelen.

Taulukko 3. Vienankarjalaisen Uuden testamentin sanaston mahdolliset merkityslainat suomen kielestä, mahdolliset käänöslainat erikseen listattuina.

Lainasana-ryhmä		n
Merkityslainat	joutuo, kaštua, käyvä, vero; armotoin, henkivalta, huolehtie, moršien, muka, pisto, pyhitteä, šovittua, tunnuštua	12
Käänöslainat	hiävieraš, kirjakiärö, šurmanisku, uhrilahja, uhrileipä, valtaissuin, villipeto	8
Yhteensä		20

Lainasanojen joukossa on oikeastaan vain kaksi sanaa, *rissitty* ja *Valtijaš*, jotka liittyvät kristinuskoon. KS:n mukaan suomessa ylätyylinen *valtias* voisi periaatteessa liittyä myös maallisen hallitsemiseen, mutta koska se lienee lainattu suomenkielisestä Ilmestyskirjasta, sen merkitys karjalassakin rajoittunee *valtaa* pitävään Jumalaan. Läheisemmin kristinuskoon liittyvät merkityslainat *kaštuo*, *henkivalta*, *pyhitteä*, *šovittua* ja jossain määrin myös *tunnuštua*. Vienankarjalaisilla ei liene ollut vaikeuksia ymmärtää sanojen uusia kristillisiä merkityksiä, jotka ovat periaatteessa lähellä sanojen alkuperäisiä, konkreettisempia merkityksiä. Muussa tapauksessa (*henkivalta*, *pyhitteä*) merkitykset on ymmärretty kantasanojen (*henki* + *valta*, *pyhä*) perusteella tai viimeistään lauseyhteydestä.

Lainasanojen joukossa esiintyvien sanojen *juštih*, *hokšata*, *homma*, *meinata*, *meininki*, *sortti* ja *tykätä* suomenkieliset vastineet ovat KS:n mukaan tyyliltään arkisia, ja partikkeliketjua *no niin* käytetään pääasiassa puhekielessä. Sanat *juštih*, *hokšata*, *homma* ja *sortti* ovat vanhoja lainasanoja, jotka löytyvät SSA:sta ja KKS:sta, kun taas *meinata*, *meininki*, *tykätä* ja *no niin* eivät ole vielä edes KKS:ssa. Sanojen lainautuminen kertonee kuitenkin suomalaisten ja vienankarjalaisten nykyisistä kontakteista, jotka liittyvät suomalaisten turismiin ja avustustoimintaan Vienan Karjalassa. Lainautumista edistää myös se, että Suomella ja suomalaisuudella on useiden vienankarjalaisten silmissä voimakasta prestiisiä, jolloin suomalaisten hyväksyntää haetaan muokkaamalla omaa kieltä näiden puhuman kielen suuntaan (Kunnas 2007: 303). Kun Kunnas tutkimuksessaan päätyy toteamaan, että suomen yleiskieli on alkanut vaikuttaa vienankarjalaisten puheeseen, oma tutkimukseni puolestaan kertoo, että nykypuhesuomi on alkanut vaikuttaa vienankarjalan kirjakieleen. Suomesta otettuja uusia lainasanoja on otettu käyttöön myös Uuden testamentin käänöksessä, vaikka omakielisiä vastineitakin olisi ollut olemassa. Näin on muun muassa verbin *tykätä* kohdalla, jolle olisi vienankarjalassa ollut olemassa vastineet *rakaštoa*, *armaštoa* ja *suvaija*. Toisaalta käänöksen dynaamisuus eli se, että yksittäisten

sanojen sijaan käännetään niiden sisältämiä merkityksiä (Piplia 2019), lienee antanut kääntäjille vapautta ilmaista näitä merkityksiä varsin monipuolisesti ja hyödyntäen myös sellaisia sanoja ja ilmauksia, jotka ovat lukijoille tuttuja vain tai pääasiassa puhekielestä. Näin ollen esimerkiksi partikkeliketjulla *no niin* on voitu helposti osoittaa siirtymää uuteen asiaan.

Kolmas huomionarvoinen seikka mahdollisesti suomesta lainattujen sanojen kohdalla on se, että useissa UT:n kohdissa vienankarjalaiseen käännökseen näyttäisi otetun mallia suomalaisen käännöksen sanavalinnasta. Näitä sanoja on kaikissa käsittelemissäni luokissa, mutta selvästi eniten ryhmässä, jossa uuden *johdoksen* kantasana esiintyy SSA:ssa karjalan kohdalla mutta johdos itse lienee uudehko, koska sitä ei löydy KKS:sta (luku 5.2.3.2). Näitä sanoja ovat *avuššuš, kantautuo, käršivällini, lempie, luotettava, palkinto, palkita, rissitty, rohkistua, tarko- tuš, tottelomatoin/tottelemattomuš, ukkoni* ja *Valtijaš*. Johdokset ovat läpinäkyviä, eli vienankarjalaiset lukijat ovat ymmärtäneet ne tuttujen kantasanojen avulla (*apu, kantoa, käršie, lempi, luottoa, palkka, ristie, rohkie, tarkoittaa, totella, ukko* ja *valta*). Näissä tapauksissa suomenkielistä UT:a voi pitää joko lainanantajana tai mallina vienankarjalaiselle johdokselle, joista lähes kaikki on myös äänteellisesti tai morfologisesti mukautettu omaan kieleen. Loput kolme sanaa, joita UT:ssa on todennäköisesti käytetty suomenkielisen UT:n mallin mukaan, ovat *koituo* (KKS:ssa) sekä *ihmini* ja *noršu(nluu)* (eivät ole KKS:ssa).

Suomenkielisen UT:n malli on erityisesti nähtävissä muutamissa merkityslainoissa, joissa suomen ja karjalan yhteiseen alkuperäissanastoon kuuluvat mutta alun perin erimerkityksiset sanat ovat saaneet UT:ssa suomen kielessä tunnetun merkityksen. Sanojen *joutuo, kaštua* ja *vero* uudet merkitykset ovat jo KKS:ssa, mutta sanojen *armotoin, huolehtie, moršien, pisto, pyhitteä, tunnuštua* ja *šovittua* uusi merkitys ei ole. Uusi merkitys on voinut hyvinkin olla lukijoiden tiedossa jo etukäteen, mutta viimeistään se lienee ymmärretty kantasanan (*armo, huoli, pisteä, pyhä, tunnus*) ja kontekstin perusteella. Näin on todennäköisesti myös uusien, pääasiassa UT:iin liittyvien yhdyssanojen kohdalla (mm. *kirjakiärö, šurmanisku, uhrileipä, valtaissuin, villipeto*), joiden luominen suomenkielisen UT:n mallin mukaisesti tai sieltä suoraan lainaamalla vaikuttaa ilmeiseltä.

Sanat *ivualla, johtaja, kehuo, koppava, omakšuo, omata, tarkkual'l'a* ja *touhu(ta)* eivät sisälly edellä oleviin päätelmiin: ne eivät ole varsinaisesti kristillistä sanastoa, eivät suomessa tyyliltään arkisia, eikä niillä ole aineistossani mallia suomenkielisessä UT:ssa. Koska niitä ei löydy SSA:sta karjalan kohdalta eikä edes KKS:sta ja niiden yhteys suomen sanoihin *iva/ivata, johtaja, kehua, koppava, omaksua, omata* ja *tarkkailla* on ilmeinen, niitä voisi pitää uusina lainasanoina suomesta. Sanat *touhu* ja *touhuta* lienee johdettu vanhasta suomalaisesta lainasanasta *touhottoa* (SSA).

6.3 Tutkimuksen arviointia

Tutkimusta suomen ja vienankarjalan kielikontaktista ja sen vaikutuksista on toistaiseksi ollut erittäin vähän. Oma tutkimukseni täydentää sitä liittymällä aihepiiriin, jota ei ole tutkittu vielä lainkaan: Uuden testamentin kääntämiseen suomensukuisille kielille, tässä tapauksessa vienankarjalan murteelle. Kyseisissä hankkeissa haasteena on ollut hengellisen sanaston puuttuminen, kuten raamatunkäännöstyössä yleensäkin.

Löysin vastauksia jokaiseen tutkimuskysymykseeni, ja pystyin sanakirjalähteiden perusteella luomaan löytämilleni sanoille loogisen luokituksen. Aiheen perusteellinen selvittäminen olisi tietenkin edellyttänyt koko Uuden testamentin läpikäymistä. Sitä kuitenkin rajoitti tutkimustehtävä eli se, että kyseessä oli sivututkielma. Mikäli olisin voinut käydä läpi kaikki Uuden testamentin kirjat, olisi ollut mielekäästä laskea myös sanojen esiintymistiheydet. Näin olisin voinut vertailla sanojen määrää eri kirjoissa ja tutkia esimerkiksi sitä, millaista sanastoa missäkin kirjassa erityisesti esiintyy ja millaisia synonyymejä sanoilla eri kirjoissa mahdollisesti on.

Merkittävä metodologinen rajoite tutkimuksessani on se, että olen suorittanut sen pelkäämään sanakirjojen avulla. Se että sana puuttuu sanakirjasta, ei suoraan tarkoita sitä, että sanaa ei kielessä tunnettaisi tai että se ei olisi siellä ollut koskaan käytössä. On täysin mahdollista, että sana ei vain jostain syystä ole (vielä) päätynyt sanakirjoihin. Pelkäämään sanakirjalähteiden varassa olen ollut siksi, ettei vienankarjalaisten puheen havainnointi tai käännöstyöhön osallistuneiden haastattelu tämän tutkimuksen puitteissa ollut mahdollista. Olen kuitenkin ottanut sen analyysissä huomioon niin, että puhun ainoastaan mahdollisista lainasanoista eli oletuksista ja todennäköisyyksistä. Perusteluina oletuksilleni käytän Karjalan kielen sanakirjassa esiintyvien sanojen osalta niiden esiintymisalueita (Suomen rajalla sijaitsevat tai Suomen viime sotien jälkehen luovuttamat pitäjät) ja KKS:sta puuttuvien sanojen osalta suomenkielisen Uuden testamentin mallia sekä suomalaisvierailijoiden Karjalassa käyttämää nykypuhesuomea.

Huolimatta tutkimukseeni liittyvistä rajoitteista löysin selviä viitteitä siitä, että suomen kieli on ainakin jossain määrin vaikuttanut vienankarjalaisen Uuden testamentin sanavalintoihin ja siten rikastuttanut sitä myös joillakin uusilla sanoilla, erityisesti johdoksilla. Useissa tapauksissa on päädytty käyttämään nyky-suomen kanssa yhteistä sanaa, vaikka käytettävissä olisi ollut myös omaperäinen sana tai varsinkin venäläinen lainasana.

7 LOPUKSI

Vienankarjalaisen Uuden testamentin kääntämisessä on hyödynnetty muutamia vakiintuneita venäläislainoja, suomen ja karjalan yhteistä alkuperäissanastoa sekä suomesta todennäköisesti lainattua sanastoa. Tämän lisäksi vienankarjalaista UT:n käännöstä tutkivalle käy ilmeiseksi, että tarvittavaa hengellistä sanastoa on luotu myös omaperäisistä aineksista: käyttöön on otettu olemassa olevasta sanastosta sopivia, riittävän kuvaavia ja ymmärrettäviä sanoja (*oikiemieleni, vijatoin* 'vanhurskas'), käsite on selitetty useamman sanan ilmauksella (*eläy oikein, kelpuau Jumalalla* 'vanhurskas'; *Jumalan viessintuoja* 'profeetta'), tai omaperäisistä aineksista on luotu uusia sanoja yhdistämällä (*uškojakunta* 'seurakunta') ja johtamalla (*kiäntymini* 'parannus'). Tämä olisi oma tutkimusaiheensa ja täydentäisi kuvaa vienankarjalan hengellisen sanaston aukkojen täyttämisestä.

Jatkotutkimusaihe olisi myös se, kuinka Uuden testamentin käännöstä varten unohdukista kaivetut sanat, mahdolliset suomesta lainatut sanat sekä omaperäisistä aineksista luodut sanat – niin hengelliset kuin muut, maalliseenkin kielenkäyttöön sopivat sanat – ovat vienankarjalan murteeseen levinneet ja vakiintuneet. Kun Uuši Šana ilmestyi vuonna 2011, sitä alettiin heti jakaa eri kirkkokunnille ja niiden kautta Vienan Karjalan kyliin ja seurakuntiin. Jo aikaisemmin julkaistu Lastenraamattu oli saanut suuren suosion kaikkialla karjalaisten keskuudessa, ja Uuvven Šanan käännöksen testausvaiheessa karjalaiset olivat erittäin innokkaasti mukana lukemassa ja kuuntelemassa tekstejä (Laakso 2013b: 23–26; 2013c: 36). Nyt vienankarjalaisilla on mahdollisuus valmista teosta lukemalla ja kuuntelemalla paitsi vahvistua hengellisesti myös vahvistaa oman kielensä osaamista ja ymmärtää sen yhteisiä normeja. Kun Uuvven Šanan myötä oma kieli on saanut jalansijan myös jumalanpalveluksissa ja seurakuntien muussa toiminnassa, sen käyttö voinee vahvistua karjalaisyhteisö(i)ssä laajemminkin. Lienee kiistatonta, että käännöshanke on ollut yksi merkittävä saavutus uhanlaisen kielen elvytyksessä.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- A 68/2009 = *Tasavallan presidentin asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta annetun asetuksen 2 §:n muuttamisesta* 27.11.2009.
- Aikio, Ante 2007: Etymological nativization of loanwords: a case study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diane Nelson (toim.), *Saami Linguistics* s. 17–52. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science, Series 4, Current issues in linguistic theory. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- Alexeeva, Irma 2016: *Vienankarjalan ymmärtäminen suomen kielen pohjalta*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. – <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/50497/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201606203257.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 25.2.2019.
- Andersen, Henning 1988: Center and periphery: Adoption, diffusion, and spread. – Jacek Fisiak (toim.), *Historical dialectology* s. 39–83. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Börestam, Ulla & Huss, Leena 2001: *Språkliga möten: Tvaspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Dorian, Nancy C. 1994: Varieties of variation in a very small place: Social homogeneity, prestige norms, and linguistic variation. – *Language* 70 s. 631–696.
- Greavu, Arina 2013: A Classification of Borrowings: Observations from Romanian/English Contact. – *Diversité et Identité Culturelle en Europe/Diversitate și Identitate Culturală în Europa* 10.2/2013 s. 95–104.
- Häkkinen, Kaisa 2006: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. 3. painos. Vaajakoski: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Erkki 1992: Alkulause. – Teoksessa *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1, A–K*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Jakushova, Olga 2018: Karjalan helmet. – *Inkerin kirkko* 4/108/2018.
- Junttila, Santeri 2016: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Karjalainen, Heini, Puura, Ulriikka, Grünthal, Riho & Kovaleva Svetlana 2013: *Karelian in Russia. ELDIA case-specific report*. Studies in European language diversity 26. Mainz: ELDIA. – <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:314612/diss/Content/get> 26.11.2018.
- KKS = *Karjalan kielen verkkosanakirja* 2009. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 18. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. – http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi.
- Kotus 2018 = Kotimaisten kielten keskus 2018: *Karjala*. – <https://www.kotus.fi/kielitieto/kiellet/karjala> 5.9.2018.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja. Verkkojulkaisu* 2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy. – <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>.
- Kunnas, Niina 2007: *Miten muuttuu runokyljen kieli: Reaaliaikatu tutkimus jälkitavujen A-loppuisten vokaalijonon variaatiosta vienalaismurteissa*. Väitöskirja. Acta universitatis ouluensis. Oulu: Oulun yliopisto. – <https://jyu.finna.fi/Record/arto.1316793> 24.9.2018.
- Laakso, Anita 1998: Lukijalle. – Anita Laakso (toim.), *Suomensukuisten sana. Suomen sukukielten raamatunkääntäjien puheenvuoroja* s. 7–13. Helsinki: Raamatunkäännösintituutti.
- Laakso, Anita 2006: Lukijalle. – Anita Laakso (toim.), *Kohtaamisia Karjalasta Siperiaan*. Helsinki: Raamatunkäännösintituutti.
- Laakso, Anita 2013a: Alku. – Anita Laakso (toim.), *Kohtaamisia Karjalasta Siperiaan 2. Kertomuksia suomen sukukielten raamatunkäännöstyöstä* s. 11–18. Helsinki: Raamatunkäännösintituutti.
- Laakso, Anita 2013b: Anna luvemmo ielleh. – Anita Laakso (toim.), *Kohtaamisia Karjalasta Siperiaan 2. Kertomuksia suomen sukukielten raamatunkäännöstyöstä* s. 21–25. Helsinki: Raamatunkäännösintituutti.
- Laakso, Anita 2013c: Karanteeni. – Anita Laakso (toim.), *Kohtaamisia Karjalasta Siperiaan 2. Kertomuksia suomen sukukielten raamatunkäännöstyöstä* s. 35–41. Helsinki: Raamatunkäännösintituutti.
- Laalo, Klaus 1990: Ruuvi, rossi, krossi ja skruuvi. Lainasanat ja suomen muuttuva äännejärjestelmä. – *Kielikello* 4/1990. <https://www.kielikello.fi/-/ruuvi-rossi-krossi-ja-skruuvi-lainasanat-ja-suomen-muuttuva-aannejarjestelma> 23.1.2019.
- Maamies, Sari 1998: Omaako lääke sivuvaikutuksia? – *Kielikello* 4/1998. <https://www.kielikello.fi/-/omaako-laake-sivuvaikutuksia-> 11.10.2018.
- M. A. Castrénin seura 2018: *Uralilaiset kielet ja kansat. Puhujamäärät*. – <https://www.ugri.net/puhujamaarat/> 4.2.2019.
- Makkonen, Miina 2018: Ystävyyttä ja esirukouksia yli rajojen. – *Inkerin kirkko* 4/108/2018.
- Naakka-Korhonen, Mervi 1988: *Halpa hinta, pitkä mitta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NOVUM I*. Uusi testamentti selityksin 1983. Hämeenlinna: Raamatun Tietokirja.
- Pesonen, Aila 1991: *Ortodoksiseen uskontoon liittyvät venäläiset lainasanat Pertti Virtarannan vienalaismurteiden kielenäyttekokoelmassa*. Sivulaudaturtyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

- Piela, Ulla 2008: Karelianismi. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria* s. 36–37. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Piplia 2018a = Suomen Pipliaseura 2018a: *Kansainvälinen työ. Raamatunkäännöstyö*. – <https://www.piplia.fi/kansainvalinen-tyo/raamatunkaannostyo/> 21.9.2018.
- Piplia 2018b = Suomen Pipliaseura 2018b: *Kääntäminen käytännössä*. – <https://www.piplia.fi/raamattu/raamatunkaannostyon-menetelmat-ja-historia/kaantaminen-kaytannossa/> 24.9.2018.
- Piplia 2019 = Suomen Pipliaseura 2019: *Menetelmät*. – <https://www.piplia.fi/raamattu/raamatunkaannostyon-menetelmat-ja-historia/menetelmat/> 25.2.2019.
- Pyöli, Raija 1996: *Venäläistyvä aunuksenkarjala: kielenulkoiset ja -sisäiset indikaattorit kielenvaihtotilanteessa*. Väitöskirja. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- RKI = Raamatunkäännösinstituutti 2018: *Julkaisut*. – <http://www.rki.fi/julkaisuluettelo.php> 11.10.2018.
- RLL 2018 = Raamatunlukijain Liitto ry 2018: Taustaa Roomalaiskirjeelle. – *Hetkinen Raamatun lukemiseen* 3/2018 s. 57.
- Stepanov, Ortjo 1995: Vienan menneisyyttä ja nykyaikaa. – Mauno Jokipii (toim.), *Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita* s. 249–277. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Sarhimaa, Anneli 1990: Karjalan kielen syntaksiin kohdistuneen venäjän interferenssin tutkimisesta. – *Virittäjä* 94 s. 438–455.
- Sarhimaa, Anneli 1995: Karjalan kansat ja kielet kontakteissa: Asutushistoriallista taustaa ja lingvistisiä seurauksia. – *Virittäjä* 99 (2) s. 191–223.
- Sarhimaa, Anneli 1999: *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes: focus on Karelian-Russian language alternation*. Väitöskirja. Studia Fennica, Linguistica 9. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Sarhimaa, Anneli 2000: Neighbours getting together in Karelia. – Johanna Laakso (toim.), *Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics* s. 185–209. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sarhimaa, Anneli 2017: *Vaietut ja vaiennetut*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1955–1981. Toimittaneet Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII 1–7. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1992–2000. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Särkkä, Tauno 1988: *Lähisukukielten rakenne ja kehitys*. Luentosarja Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksessa 6.9.–8.12.1988.
- The Greek New Testament* 1994. 4. Rev. Ed. B. Aland, K. Aland, J. Karavidopoulos, C. M. Martini ja B.M. Metzger (toim.). Stuttgart.
- Thomason, Sarah G. & Kaufman, Terrence 1988: *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Tieteen termipankki 2018. – <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kielikontakti>. 23.11.2018.
- Tieteen termipankki 2019a. – <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:raakalaina> 21.1.2019.
- Tieteen termipankki 2019b. – <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:käännöslaina> 21.1.2019.
- Tieteen termipankki 2019c. – https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:etymologinen_nativisaatio 25.3.2019
- Valtioneuvoston kanslia 2017: *Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017*. Hallituksen julkaisusarja 8/2017. – http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160384/VNK_H0817_Hallituksen%20kertomus%20kielilainsaadannon%20soveltamisesta_net_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y 26.9.2018.
- Virtaranta, Pertti 1995a: Itämerensuomalaiset kielet. – Mauno Jokipii (toim.), *Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita* s. 17–29. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Virtaranta, Pertti 1995b: Karjalaiset, kieli ja kulttuurielämä. – Mauno Jokipii (toim.), *Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita* s. 337–359. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- VISK = *Ison suomen kieliopin verkkoversio* 2008. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisten kirjallisuuden laitos sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php?s=tiedot>.
- Weinreich, Uriel 1953: *Languages in contact. Findings and problems*. Pariisi: The Hague.
- Winford, Donald 2003: *An introduction to contact linguistics*. Language in society. Malden, MA: Blackwell.
- Zaikov, Pekka 2013: *Vienankarjalan kielioppi. Lisänä harjoitukse ja lukemisto*. Helsinki: Karjalan Sivistysseura.

Aineistolähteet

KR 1938 = *Jumalan kansan pyhä Raamattu selityksin*. Uusi testamentti XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käyttöön ottama suomennos, käänös ja kieli korjattuna. Helsinki: Uusi tie.

KR 1992 = *Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

Uusi Šana 2011. Kuottelupainos. Helsinki: Raamatunkäännösinstituutti.

Uuzi Sana 2003. Koitepainos. Helsinki: Raamatunkäännösinstituutti.

LIITE

